

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**MAGISTERSKÉ
PREZENČNÍ STUDIUM
2012–2014**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Kovářová

**Vzdělávání sociálně znevýhodněných skupin osob
s ohledem na jejich pozdější integraci do majoritní
společnosti**

Praha 2014

Vedoucí bakalářské/diplomové práce:
PhDr. Bohumír Fiala

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER
FULL-TIME STUDIES
2012-2014

DIPLOMA THESIS

Lenka Kovářová

**Education of socially disadvantaged groups with a
view to their later integration into mainstream society**

Prague 2014

Diploma Thesis Work Supervisor:
PhDr. Bohumír Fiala

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 30.5.2014

.....
Lenka Kovářová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Bohumíru Fialovi za odborné vedení diplomové práce, za cenné rady, připomínky a podporu, kterou mi po celou dobu psaní této práce poskytoval.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou sociálně znevýhodněných osob s ohledem na jejich pozdější začlenění do většinové společnosti. Nejprve se autorka zaměřuje na vymezení základních pojmů spojených s tématem, přibližuje historické přístupy ke vzdělávání a Bařův model. Vysvětluje, jaké jsou skupiny osob sociálně znevýhodněných a jaké organizace se zabývají jejich vzděláváním. Empirická část je zaměřena na dva projekty. Jeden z nich je zaměřený na vzdělávání zdravotně hendikepovaných a druhý na prevenci kriminality ve vyloučených lokalitách.

Klíčová slova

Bařův model, bezdomovci, drogově závislý, etnické a národnostní menšiny, chudoba, nezaměstnaní, Romové, uprchlíci, zdravotně znevýhodnění

Annotation

This diploma thesis deals with socially disadvantaged people with a view to their later integration into mainstream society. First, the author focuses on the definition of basic terms associated with the topic, approaching historical approaches to education and Bata model. She explains what the group of socially disadvantaged and those organizations are engaged in their education. The empirical part focuses on two projects. One of them is focused on the education of the handicapped and the other on crime prevention in excluded localities.

Key words

Addicted people, Bata model, ethnic and national minorities, Gypsies, homeless people, poverty, refugees, the disabled people, the unemployed people

Obsah

1	ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE SOUVISEJÍCÍ S TÉMATEM.....	10
2	HISTORIE VZDĚLÁVÁNÍ A INTEGRACE SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH.....	18
2.1	HISTORICKÉ PŘÍSTUPY K HANDICAPOVANÝM OSOBÁM	18
2.2	BAŤŮV MODEL- BAŤOVA ŠKOLA PRÁCE (BSP) A BAŤOVA SOUSTAVA ŘÍZENÍ.....	19
3	SPECIFIKACE ZNEVÝHODNĚNÝCH SKUPIN	22
3.1	CHUDOBA	22
3.2	ETNICKÉ A NÁRODNOSTNÍ MENŠINY	28
3.2.1	POSUZOVÁNÍ ROMSKÝCH RODIN	31
3.2.2	DESPOTICKÁ MANIPULACE.....	37
3.2.3	SPOJENECTVÍ.....	38
3.2.4	DONUCENÍ VĚTŠINY A PŘIPOUTÁNÍ SE K VŮDCI.....	38
3.2.5	EXPERTIZA	40
3.3	UPRCHLÍCI.....	43
3.3.1	LEGISLATIVNÍ RÁMEC SOCIÁLNÍ PRÁCE S UPRCHLÍKY V ČR 48	
3.3.2	INTERKULTURNÍ ROZDÍLY	49
3.3.3	KULTURNÍ KOMPETENCE.....	51
3.4	ZDRAVOTNĚ ZNEVÝHODNĚNÍ.....	53
3.4.1	HANDICAPOVANÝ.....	53
3.5	OSOBY SE ZÁVISLOSTMI	56
3.5.1	PATOLOGICKÁ ZÁVISLOST.....	59
3.5.2	ZÁVISLOSTI NA LÁTKÁCH.....	60
3.5.3	PŘÍZNAKY	61
3.5.4	DRUHY ZÁVISLOSTÍ PODLE PŘEDMĚTU ZÁVISLOSTI.....	61
3.5.5	OZNAČENÍ ZÁVISLÉ OSOBY	61
3.5.6	5 FÁZÍ ZÁVISLOSTI:.....	62

3.5.7	CÍLE A PRINCIPY PRÁCE S UŽIVATELI DROG	62
3.5.8	ODSTRANĚNÍ ZÁVISLOSTI	63
3.6	NEZAMĚSTNANÍ.....	64
3.6.1	DRUHY NEZAMĚSTNANOSTI:.....	66
3.6.2	RIZIKOVÉ SKUPINY:.....	67
3.6.3	DŮSLEDKY NEZAMĚSTNANOSTI:	69
3.6.4	FLEXIBILIZACE PRÁCE.....	72
3.7	BEZDOMOVECTVÍ.....	75
3.7.1	LIDÉ OHROŽENÍ BEZDOMOVECTVÍM	76
3.7.2	HISTORIE BEZDOMOVECTVÍ	77
3.7.3	INDIVIDUÁLNÍ DŮSLEDKY BEZDOMOVECTVÍ.....	77
3.7.4	SLUŽBY.....	78
4	ORGANIZACE, KTERÉ VZDĚLÁVAJÍ VČETNĚ MEZINÁRODNÍCH PROJEKTŮ.....	83
4.1	PLATFORMA SOCIÁLNÍCH FIREM	83
4.2	ÚŘAD PRÁCE.....	84
4.3	NEZISKOVÉ ORGANIZACE.....	86
4.3.1	ČLOVĚK V TÍSNI.....	87
4.3.2	META.....	87
4.3.3	DIAKONIE ČESKOBATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ88	
4.4	SVĚTOVÉ ORGANIZACE.....	89
5	PRAKTICKÁ ČÁST	90
5.1	DRUTĚVA, VÝROBNÍ DRUŽSTVO	91
5.2	ASISTENT PREVENCE KRIMINALITY.....	97

ÚVOD

Tato diplomová práce se zabývá problematikou sociálně znevýhodněných osob s ohledem na jejich pozdější možné začlenění do majoritní společnosti. Autorku ke psaní této práce vedl, fakt, že na problematiku zdravotně znevýhodněných osob psala svou bakalářskou práci, velmi zběžně se zmínila o možnosti i sociálního znevýhodnění a toto téma chtěla také rozvinout i fakt, že sama autorka se znevýhodněnými osobami pracuje ve výrobním družstvu DRUTĚVA.

Pokud se hovoří o problematice sociálně znevýhodněných osob, většinu lidí napadne, že by se mohlo jednat o Romy, ale další skupiny lidí, kterých se tato problematika dotýká, napadnou málokoho. Možná by někoho ještě napadla myšlenka na bezdomovce, ale o národnostních menšinách by nejspíš skoro nikdo neuvažoval. Přitom národnostní a etnické menšiny mají se vzděláním a celkovým přístupem k nim jako skupině problém.

Jako hlavní cíl své diplomové práci si autorka vybrala popsání jednotlivých znevýhodněných skupin.

Dílním cílem bylo informovat o organizacích, které vzdělávání nabízejí a zmínit se o Baťově škole práce, která ve vzdělávání znevýhodněných osob velmi pomohla a dala základ dalšímu, hlavně firemnímu vzdělávání.

V teoretické části se autorka zabývá základními pojmy spojenými s tématem, jako jsou sociální vyloučení, chudoba, závislost a další.

Další kapitola je zaměřena na historický vývoj znevýhodněných osob a na jejich vzdělávání v rámci Baťova modelu.

Dále se zde autorka zabývá jednotlivými skupinami znevýhodněných osob a jejich specifiky, která se v případě vzdělávání musejí brát v úvahu.

Předposlední kapitola je zaměřena na organizace, které vzdělávají sociálně znevýhodněné. Těmi jsou sociální firmy, Úřad práce, neziskové organizace a některé světové organizace. Jako zástupce neziskových organizací vzdělávající sociálně znevýhodněné si autorka vybrala Člověka v tísní, METU a Diakonii Českobratrské církve evangelické.

Poslední kapitolou této práce je její praktická část, ve které jsou blíže přiblíženy dva projekty na vzdělávání znevýhodněných osob, které probíhaly jeden na území Prahy a druhý v několika krajích České republiky.

Autorka během celé práce čerpala z renomovaných zdrojů, které se zabývají pedagogikou, sociální prací a z oficiálních stránek organizací, které sociálně znevýhodněné občany na našem území vzdělávají.

1 ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE SOUVISEJÍCÍ S TÉMATEM

Velkým problémem spojeným se znevýhodněnými je diskriminace, což je: „odlišování, odlišný přístup obvykle ke skupinám lidí určitého věku, pohlaví, rasového nebo etnického původu nebo hlásícím se k určité kultuře a náboženství nebo ke skupinám, které mají určitou nevýhodu, případně okrajové sociální postavení, a tímto znakem se liší od jiných lidí. Tyto skupiny mohou být systematicky zvýhodňovány, nebo znevýhodňovány, a to zákony, podzákonnými normami, publicitou, předsudky a hlavně faktickým chováním lidí, s nimiž se tyto skupiny lidí dostávají do styku. Jako nepřímá diskriminace je označován stav, kdy neutrálně zamýšlené opatření, kritérium nebo praxe znevýhodňují jednu skupinu na úkor jiných. Pozitivní diskriminace je obvykle organizovaná státem a má formu sociálních programů či projektů dočasně usnadňujících dříve znevýhodňované skupině přístup ke vzdělání, na trh práce či ke službám. Negativní diskriminace je spontánní jev zesilující v období hospodářských a politických otřesů; i ten však může dostat podobu legislativy znevýhodňující určité skupiny. Negativní diskriminace zesiluje také po dosažení tzv. prahu nasycení trhu práce. Sociální pracovníci by měli působit proti systematickému znevýhodňování jednotlivců a skupin; k tomu nestačí praxe zbavená negativní diskriminace, je třeba aktivní antidiskriminační praxe.“¹

Velmi často zmiňovaným tématem, převážně v souvislosti s romskou menšinou, je pozitivní diskriminace, což je: „Akce, která je opakem negativní diskriminace a většinou má napravit předchozí negativní diskriminaci určitých osob nebo skupin jejich systematickým zvýhodňováním, např. při přijímání do škol, do zaměstnání, při jejich soukromém podnikání. Takové kompenzování hendikepu však může vést k tomu, že soustavně zvýhodňovaná skupiny se přestane sama starat o své zájmy, ba i k posilování její společenské izolace. Afirmativní akce může být efektivní v tom, že po jistou dobu upozorňuje společnost na určitý problém; jako dlouhodobá strategie ke dnes již zpochybňována. Strategickým sílem sociální politiky i sociální práce by mělo být

¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 46. ISBN 978-80-7367-368-0.

odstraňování jakékoli diskriminace- vytváření podmínek pro uplatnění všech občanů uvnitř společnosti bez poskytování nadbytečných „pozitivních“ zvýhodnění.“²

Důležité je zde zmínit téma sociálních práv, která jsou zaručovaná občanům orgány státu, mají jim umožňovat důstojný život bez ohledu na jejich majetek, příjmy a společenskou pozici. V Evropě se systémy garantující sociální práva plně rozvinuly v druhé polovině 20. století v rámci koncepce tzv. sociálního státu. Na Západě byl podporován keynesovskou koncepcí nutných státních zásahů do ekonomiky, na Východě mělo podobnou úlohu centrální řízení ekonomiky a spojení státu s komunistickou stranou. Sociální práva zajišťuje systém sociálního zabezpečení, systém podpory bydlení, přístupu ke vzdělání, ke zdravotnickým službám a podpora politiky zaměstnanosti. Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR (z. 1/1993), uvádí tato sociální práva:

- právo získávat prostředky prací a právo na zajištění v případě, nemůže-li člověk bez svého zavinění pracovat,
- právo sdružovat se na ochranu sociálních práv,
- právo na stávkou,
- právo na spravedlivou odměnu za práci,
- ženy, mladiství a zdravotně postižené mají právo na zvláštní pracovní podmínky a ochranu zdraví,
- mladiství a zdravotně postižení mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě na povolání,
- všichni občané mají právo na hmotné zabezpečení ve stáří, při nezpůsobilosti k práci a při ztrátě živitele,
- každý, kdo je v nouzi, má právo na pomoc k zajištění základních životních podmínek,
- každý má právo na ochranu zdraví, včetně bezplatné zdravotní péče,
- rodina a rodičovství jsou pod ochranou zákona,
- děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva,

² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 20. ISBN 978-80-7367-368-0.

- rodiče mají právo vychovávat děti, děti mají právo na rodičovskou péči,

- všichni občané mají právo na vzdělání.³

Velmi důležité, než se práce bude zabývat jednotlivými skupinami znevýhodněných osob, je důležité se zde zmínit o některých dokumentech, které zajišťují všem občanům základní práva. Tyto dokumenty jsou s působností národní a nadnárodní. Těmito dokumenty jsou:

- Evropská sociální charta- *„Dokument Rady Evropy vydaný v roce 1961 a revidovaný v roce 1996, doplňující Evropskou úmluvu o lidských právech. Zajišťuje ochranu základních sociálních a hospodářských práv občanů. V současné době má 24 smluvních stran včetně ČR. Garantuje následující práva:*

- *Právo na práci,*

- *Právo na spravedlivé, bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky,*

- *Právo na spravedlivou odměnu za práci (která pracovníkovi a jeho rodině zajistí slušnou životní úroveň),*

- *Právo na sdružování k ochraně hospodářských a sociálních zájmů,*

- *Právo zaměstnanců na kolektivní vyjednávání se zaměstnavateli,*

- *Právo dětí a mladých osob na ochranu před fyzickými a morálními riziky (minimální věk pro přijetí do zaměstnání se stanovuje na 15 let),*

- *Právo žen a zvláštní ochranu při práci,*

- *Právo na poradenství při volbě povolání a na vhodnou formu odborné přípravy na povolání,*

- *Právo využít jakýchkoli opatření, která umožní dosáhnout nejlepšího zdravotního stavu,*

³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 202. ISBN 978-80-7367-368-0.

- *Právo na sociální zabezpečení a na sociální a zdravotní pomoc (a to i pro osoby bez dostatečných prostředků),*
- *Právo využívat sociálních služeb,*
- *Právo postižených na odborný výcvik, rehabilitaci a sociální readaptaci bez ohledu na původ a povahu postižení,*
- *Právo rodiny jako základní jednotky společnosti na sociální, hospodářskou a právní ochranu,*
- *Právo matek a dětí bez ohledu na rodinný stav na přiměřenou sociální a hospodářskou ochranu,*
- *Právo příslušníků kterékoli smluvní země vykonávat na území jiné země výdělečnou činnost za stejných podmínek jako příslušníci vlastní země,*
- *Právo migrujících pracovníků i jejich rodin na ochranu a pomoc na území kterékoli jiné smluvní strany.*

Dozor nad Evropskou sociální chartou se opírá o zprávy o jejím provádění předkládané smluvními stranami. Ty posuzuje Výbor pro sociální práva sestávající z devíti odborníků volených Výborem ministrů. Vládní výbor, složený ze zástupců smluvních států Evropské sociální charty, připravuje rozhodnutí Výboru ministrů a označuje situace, v nichž je třeba vydat některé smluvní straně doporučení. Výbor ministrů přijímá usnesení o kontrolním cyklu a dává smluvním stranám nedodržujícím závazky svá doporučení.“⁴

- *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod- „Byla sjednána v roce 1950 a odkazem na Všeobecnou deklaraci lidských práv OSN. Zřizuje v podstatě tatáž práva jako Všeobecná deklarace lidských práv OSN. Zřizuje Evropský soud pro lidská práva jako stálý úřad, popisuje podmínky a proces projednávání návrhů. Počet soudců je roven počtu smluvních stran. Soud může přijímat podněty od jednotlivců, skupin i organizací, jež se považují za oběti nedodržování práv chráněných Evropskou úmluvou. Soud může rovněž vydávat posudky na žádost Výboru ministrů. K Evropské úmluvě později vydáno několik*

⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 58. ISBN 978-80-7367-368-0.

protokolů rozšiřujících chráněná práva a svobody. Protokol číslo 6 ruší v signatářských zemích trest smrti s výjimkou válečné situace.“⁵

- Evropská úmluva o právním postavení migrujících pracovníků- „*Dokument vydaný Radou Evropy v roce 1977. Stanovuje povinnost zajistit migrujícím pracovníkům tytéž životní a pracovní podmínky, jaké mají občané hostitelského státu. Kromě toho tito pracovníci mají mít stejný přístup k systému sociálního zabezpečení, ke vzdělání a ke zdravotním službám.“⁶*
- Charta základních práv Evropské unie- „*Dokument přijatý Radou Evropy v roce 2000 vycházející z šesti prioritních hodnot, jimiž jsou důstojnost, svoboda, rovnost, solidarita, občanská práva a spravedlnost. Konkrétněji jde o práva na rovnost občanů v politickém životě, respekt k jejich soukromí, právo vyjadřovat názory v médiích, na svobodu svědomí, na svobodu sdružování, právo volit, právo na diplomatickou ochranu, právo podávat petice Evropskému parlamentu a obracet se na evropského ombudsmana, právo na sdružování v odborech, na stávku a na minimální mzdu, právo na pracovní integraci pro občany s postižením, zvláštní práva dětí a starých lidí, právo na přístup ke zdravotnickým službám a na sociální zabezpečení, právo na ochranu osobních údajů a na přístup k úředním dokumentům a práva spojená s bioetikou.“⁷*

Stěžejními termíny spojenými s problematikou znevýhodněných osob jsou sociální selhání a dále sociální vyloučení.

Sociální selhání je společenský neúspěch ohrožující svého nositele, případně další lidi. V nejužším anglosaském pojetí zahrnuje:

- kriminální chování,
- závislost na alkoholu,

⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 58-59. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 59. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 73. ISBN 978-80-7367-368-0.

- závislost na nealkoholických drogách,
- hráčství,
- sebevražedné jednání,
- nezaměstnanost,
- předčasné ukončení povinného vzdělávání u dětí,
- těhotenství před dosažením hranice dospělosti.

V širším evropském pojetí zahrnuje navíc:

- život bez domova na ulicích,
- prostituci,
- příslušnost k sektám.

U nás dosud tradovaný pojem sociální patologie má podobný obsah.⁸

Pokud mluvíme o sociálním vyloučení, máme na mysli komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem chronického stresu. Příčiny sahají od individuálních až po systémové. Konkrétněji:

- nízké sebevědomí,
- nízký příjem,
- nedokončené vzdělání,
- nedostatečné sociální dovednosti,
- špatné duševní i tělesné zdraví,
- špatné bydlení,
- vysoký věk,
- vysoká úroveň kriminality v místě,

⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 202-203. ISBN 978-80-7367-368-0.

- nefunkčnost rodiny,
- závislost na návykových látkách,
- nezaměstnanost,
- chybějící zdravotní a sociální pojištění aj.

Boj proti sociálnímu vyloučení je jedním z cílů sociální politiky soudobých států. Koncept sociálního vyloučení je komplexnější a přiměřenější než pojem chudoby, který jim bude možná postupně nahrazen. Sociální vyloučení totiž zahrnuje nejen ekonomickou, ale i sociální, politickou a kulturní perspektivu.⁹

V souvislosti s převážně sociálně znevýhodněnými osobami je na místě zmínit co to je terénní sociální práce a jaké jsou její druhy. Terénní sociální práce je práce s rizikovými jednotlivci nebo skupinami vykonávaná v přirozeném prostředí klientely sociálních pracovníků. Součástími terénní sociální práce jsou:

- Depistáž,
- Navazování kontaktů,
- Poskytování sociální pomoci,
- Mapování lokality včetně sběru, analýzy a sumarizace poznaných informací o příčinách, charakteru a intenzitě nepříznivé sociální situace cílové skupiny.

V optimálním případě může terénní sociální práce ovlivnit rizikové chování, resp. životní styl, klientů. Cílem terénní sociální práce bývá i napojení klientů na jiné specializované služby. Speciálním typem terénní sociální práce je práce na ulici, tzv. streetwork. Streetwork je vyhledávací, doprovodná a mobilní sociální práce s nízkoprahovou nabídkou sociální pomoci. Ta je zaměřená na jednotlivce a skupiny s rizikovým chováním, které sociální pracovník kontaktuje v době a místech jejich spontánního pobývání a setkávání. Jsou to zejména děti a mladiství trávící svůj volný čas bez dozoru a smysluplné náplně na ulici, příslušníci rodin s nízkou sociokulturní úrovní, členové skupin vyznačujících se negativistickým a agresivním přístupem k okolí, osoby experimentující s drogami, problémoví uživatelé drog nebo osoby na

⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 205-206. ISBN 978-80-7367-368-0.

drogách závislé, osoby žijící na ulici, osoby trávící mnoho času hrou na hracích automatech, osoby provozující prostituci apod.¹⁰

¹⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 229. ISBN 978-80-7367-368-0.

2 HISTORIE VZDĚLÁVÁNÍ A INTEGRACE SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÝCH

2.1 HISTORICKÉ PŘÍSTUPY K HANDICAPOVANÝM OSOBÁM

Je několik historických fází v přístupu k handicapovaným, které odpovídají dané době a přístupu této doby k nim. Těmi fázemi jsou:

- Represivní přístup- Převážně u nejstarších civilizací, kdy byla tendence zbavovat se nemocných a postižených členů společnosti (např. Sparta). I přes tento přístup jsou zde v některých civilizacích (Mezopotámie, Babylon, Řecko, Řím) i velmi přísná opatření zaručující pro různě postižené jedince povinnou ochranu a péči nejen ze strany jejich rodinných příslušníků, ale v případě potřeby i obce nebo státu.

- Charitativní přístup- Vztah k znevýhodněným se vyvíjel podobně jako vývoj myšlenkových proudů. V křesťanském středověku byl pohled na handicapované jako na objekt milosrdenství, byl postoj ochrany a péče vůči nemocným a postiženým převážně ze strany církve. Byly zakládány řeholní řády, které se zaměřovaly na péči o takto potřebné a zakládaly se klášterní špitály a hospice. Úroveň pomoci a péče byla různá a škála projevů v chování společnosti k handicapovaným lidem byla obohacena o nejednu pozitivní variantu.

- Humanistický přístup- Tento přístup byl v novověku (i v renesanci a osvícenství). V této době se velmi zkoumaly tělesné struktury a funkce, byl celkový rozvoj vědeckého poznání a medicíny, což vedlo k programové péči o handicapované, kdy byl specializovaný přístup k jedincům s různými druhy postižení. Osobnost člověka byla pojímána jako komplex fyzických, psychických, duševních a sociálních složek. Zakládaly se instituce zaměřené na pomoc a péči o různě postižené osoby.

- Rehabilitační přístup- Propojování léčby s výchovou a vzděláváním. Tento přístup byl používán v 19. a 20. století. V této době byla snaha o rehabilitaci handicapovaného, ale tato doba měla i stinné stránky, kdy, kdo nebyl schopný znovuzачlenění do společnosti, se stává objektem institucionální péče a byla zde cílená segregace.

- Preventivně-integrační přístup- Ve vyspělých zemích po 2. světové válce se zaměřovali na prevenci vzniku postižení a to i snahou předcházet riziku narození dítěte s vrozenou vadou, zároveň se hledaly cesty k max. integraci handicapovaných do většinové společnosti. U nás byl tento přístup až na počátku 90. let. Byly zde již řešeny i složité otázky v oblasti prevence (genetické inženýrství, otázky interrupce) a otázky přijímání handicapovaných většinovou společností.

- Inkluzivní přístup- Přirozené začleňování handicapovaných do většinové společnosti, pokud není nutné, nejsou preferovány žádné speciální prostředky, ale spíše běžné postupy. Je globální trend mezinárodní spolupráce a výměny zkušeností. Tento přístup má i svá rizika, ale v současné době je to nejlepší varianta soužití s handicapovanou společností. Je před námi dlouhá doba než se spolu naučí žít společenství handicapovaných se společností nehandicapovaných.

Projevy všech v minulosti převládajících přístupů společnosti klidem s postižením můžeme zaznamenávat i v dnešní době. Řadu represivních prvků nacházíme v oblasti pracovního uplatnění těchto osob. Charitativní atmosféru zase navozují např. benefiční koncerty a další tradiční akce nebo pořady doprovázené sbírkami na pomoc a podporu zlepšování kvality života handicapovaných osob. Nejsilněji se moderní pohledy obracejí k humanistickému přístupu, který akceptuje u postiženého člověka jeho lidskou důstojnost a individualitu.¹¹

2.2 BAŤŮV MODEL- BAŤOVA ŠKOLA PRÁCE (BSP) A BAŤOVA SOUSTAVA ŘÍZENÍ

Na přelomu 19. a 20. století se začal početnou skupinou sociálně znevýhodněných (z důvodů nedostatku vzdělání a špatného rodinného zázemí) zabývat Tomáš Baťa.

¹¹ KOVÁŘOVÁ, Lenka. *Vzdělávání handicapovaných*. Praha, 2012. Bakalářská. Univerzita Jana Amose Komenského.

Věděl, že pro svůj podnik bude potřebovat vzdělané pracovníky. On sám žádné hlubší vzdělání neměl a samostudiem se tento svůj hendikep snažil napravit. První myšlenky na zlepšení nedostatečného školství ho napadly již v roce 1909.

Při založení BSP se nechal inspirovat Henry Fordem a jeho zaměstnaneckou politikou ve společnosti Ford Motor Company, mj Fordovou obchodní školou. Další inspirací byl pro Baťu čokoládový magnát Milton Hershey , který založil pro své zaměstnance Hershey Industrial School .

Jako vůbec první podnikovou školu pro mladé v celém státě založil Tomáš Baťa učňovskou školu obuvnickou. To bylo už v roce 1924, ale jak se podnik rozrůstal a bylo potřeba i dalších odborníků, vznikal postupně celý vzdělávací systém průmyslového školství a jak přibývalo i požadavků na další profese, rozšiřovaly se i jeho obory. Baťovy školy práce zahrnovaly postupně i elektrikáře, chemiky, strojaře, stavbaře, pletaře a koželuhy, a těmito obory procházeli i ti, kdo se měli stát vedoucími prodejen, pracovníky exportu, reklamy nebo provozů sociálních a dopravních. A naopak – po večerech byli v jazycích nebo v účetnictví vzdělávány i profese technické a odborné. To byla ostatně hlavní novinka, kterou přinesl nový systém: že totiž všichni mladí muži (a později i mladé ženy – v roce 1925 byl založen první dívčí internát) se vzdělávali pomocí trojjediného principu: v učebnách, školních dílnách ale i přímo ve výrobních provozech. A stejně trojjediným se stal postupně vznikající třístupňový systém vzdělávání. Asi třetina absolventů základní odborné školy mohla přejít na další dvouletou průmyslovou školu mistrovskou. Její absolventi už mohli pracovat jako mistři, vedoucí dílen, kontrolori kvality apod. A jen velmi malé procento jejich absolventů pak pokračovalo i na vyšší průmyslové škole s maturitou. Do internátu bylo mladému muži dovoleno vzít jen nejnútnejší počet osobních věcí. Počítalo se s tím, že vše si záhy pořídí sám, a často v lepší kvalitě, protože už od začátku dostával týdenní plat sto dvacet korun a to byly tehdy velmi slušné peníze (tím bylo umožněno vzdělávání i sociálně vyloučeným pro chudobu). V BSP byl zaveden i systém zvláštní tělesné výchovy pro handicapované nebo princip školní branné výchovy.

Mimo to pro potřeby vzdělávání zakládá firma Baťa všechny stupně škol od mateřských, přes základní až po humanistické a odborné střední školy. Patří sem pětipatrová obecná škola ve Zlíně i pokusná škola pojmenovaná podle presidenta

Masaryka. Tyto školy slouží široké veřejnosti a navštěvují je děti jak „baťovců“, tak i ostatních obyvatel Zlína a okolí.

Jan Antonín Baťa, který řídil podnik po smrti svého bratra Tomáše Bati, si dal za cíl dále zvyšovat produktivitu práce a v roce 1935 založil Studijní ústav, podnikový vzdělávací institut, kde byly pořádány přednášky a semináře pro pracující. Studijní ústav se stal jednou z nedílných složek Baťovského systému výchovy a vzdělávání zaměstnanců. Svým širokým spektrem nabízených kurzů a přednášek dával zaměstnancům podniku Baťa možnost k rozvíjení dovedností, které následně uplatnili ve výrobní praxi. Podnik tak disponoval pracovníky, kteří se stávali kvalifikovanými odborníky ve svém oboru.

Firma Baťa se také snažila své zaměstnance vést k osvojení si základních principů finanční gramotnosti. K tomu mělo napomoci zavedení systému účasti zaměstnanců na zisku a ztrátách podniku a samospráva dílen. Tyto mzdové systémy byly účelně sestaveny na co nejjednodušší bázi, aby si každý dělník byl schopen sám spočítat, kolik si při jakém pracovních nasazení vydělá peněz. Zavedení těchto metod se ukázalo pro podnik velmi přínosné, protože dělníci byli motivováni vidinou vyššího platu k vysoké produktivitě.

Baťova soustava řízení a BSP byly na svou dobu jedinečným souborem, svým systémem předčili bratři Baťové mnohé. Sociální cítění a vlastní sociální systém stavěli jako základní kámen, na němž stál ekonomický úspěch podniku.^{12 13 14}

¹² HAJNÝ, Pavel. Baťovy školy práce. In: *Batastory.net* [online]. 2005-2011 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z:<http://batastory.net/cs/milniky/batovy-skoly-prace>

¹³ COUFALÍKOVÁ, Lenka. Systém výchovy a vzdělávání firmy Baťa ve Zlíně ve 20. a 30. letech 20. století. In: *Národohospodářská fakulta Vysoká škola ekonomická v Praze* [online]. 2011 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z:<http://nf.vse.cz/socd/2011/coufalikova-lenka.pdf>

¹⁴ MICHÁLKOVÁ, Radka. *Důraz na výběr zaměstnanců se sociálním znevýhodněním, jako základní tržní strategie firmy - Baťův model*. Brno, 2011. Dostupné z: https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/18215/mich%20kov%C3%A1_2011_bp.pdf?sequence=1. Bakalářská. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Fakulta humanitních studií Institut mezioborových studií Brno.

3 SPECIFIKACE ZNEVÝHODNĚNÝCH SKUPIN

3.1 CHUDOBA

Problematika chudoby je zde zmíněna v souvislosti s propojeností chudoby a sociální znevýhodněnosti. Mnoho sociálně znevýhodněných osob je díky tomuto faktu chudých, nebo jim chudoba hrozí.

Problém chudoby provází a sužuje lidskou existenci prakticky od jejího vzniku. Jde o jev přítomný i v současné době jak v rozvojovém světě, tak i v zemích, které se dnes řadí mezi špičku nejvyspělejších zemí naší planety. Proto je také jedním z důležitých úkolů každé vyspělé společnosti vytvořit určité instrumentarium k řešení chudoby a zejména pak soustavně dbát o tvorbu podmínek a klimatu, které by vedlo k předcházení vzniku chudoby. Chudoba a vztah společnosti k ní, nástroje k jejímu řešení i míra prostředků, které se k řešení chudoby přerozdělují, výrazně poznamenávají konkrétní podobu a charakter celé sociální politiky v každé zemi. Přístup k problému chudoby musí vyváženě respektovat v podstatě tyto dvě skutečnosti:

- Především jiné etické normy a přístupy založené na myšlenkách humanizmu a na respektu lidských práv. To v podstatě znamená takovou interpretaci sociální spravedlnosti, že lidem, kteří se ocitají v chudobě, by měla být poskytnuta určitá pomoc k zachování jejich lidské důstojnosti. Tato pomoc je dnes ve vyspělých zemích založena i na právu na takovou pomoc ze strany státu. Ta je zakotvena jak v Ústavách států, tak i v řadě nadnárodních dokumentů:
 - Listina základních práv a svobod,
 - Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech,
 - Evropská sociální charta (viz. Kapitola 1 ZÁKLADNÍ TERMÍNY SPOJENÉ S TÉMATEM).
- Chudobu, resp. její následky, řeší moderní státy ve značné míře pomocí více či méně rozvětveného systému různých dávek, podpor i služeb, které jsou financovány prostřednictvím rozsáhlých redistribucí organizovaných státem. Proto je zcela na místě zvažovat i možné makroekonomické souvislosti chudoby. Zvláště by nemělo docházet k tomu, co je označováno jako sociální

parazitizmus, tj. záměrný, účelový život ze státních podpor, tedy v podstatě život z práce druhých, těch pracovitějších, aktivnějších, zodpovědnějších občanů.

Očekávalo se, že ekonomický rozvoj a prosperita po druhé světové válce s sebou přinesou konec chudoby, která do této doby byla obvyklým, zcela normálním a často i masivním jevem liberálních kapitalistických ekonomik. Tato očekávání se však nenaplnila a konec chudoby nenastal. Procento chudých a chudobou ohrožených skupin obyvatel je stále vysoké, a to i ve vyspělých zemích. Lze vyslovit hypotézu, že chudoba je jevem, který bude naši civilizaci procházet neustále- již proto, že chudoba ve vyspělém státě je relativní.

Za chudé země jsou často považovány ty, v nichž HDP v přepočtu na obyvatele je nižší než 600 dolarů. K takovým zemím se dnes řadí cca 60 států světa. Proto pozornost, která je řešení chudoby ve světě věnována jak výzkumem, tak i praktickými sociálně politickými opatřeními včetně četných nadnárodních summitů, je obrovská a také nanejvýš potřebná.

Chudoba je termín víceznačný. Existují velice rozmanité koncepty chudoby. Chudoba je vždy subjektivně prožívána a i samotnými chudými je vnímána odlišně. Odlišně ji také vnímá společnost.

Obecně lze říci, že chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální. Chudoba je tedy spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů.

Koncepty chudoby je možno v zásadě rozlišit tímto způsobem:

- Subjektivní koncepty chudoby- jsou jedním z možných pojetí chudoby, která plyne z deklaraace dotázaného. Jsou založeny na hodnocení vlastní životní situace jedince či domácnosti. Souvisí s tím, zda se lidé subjektivně cítí být chudými či nikoli. U každého člověka ale v případě subjektivního konceptu závisí chudoba na řadě velice různorodých okolností, jak

chudobu prožívá, vnímá. Obvykle tento subjektivní pocit chudoby závisí na porovnání toho, co jedinec či domácnost skutečně má, např. s tím:

- Co chce, čeho chce dosáhnout,
- Co si myslí, že si zaslouží,
- Co si myslí, že skutečně potřebuje,
- Co mají druzí apod.

Z hlediska výpovědi o chudobě v dané společnosti není subjektivní koncept dostatečně přesný.

- Objektivní koncepty chudoby- jimi rozumíme koncepty, které vymezují chudobu pomocí faktorů, které nejsou přímo závislé na mínění těch, kteří se cítí být chudými. Vycházejí z analýz sociálněekonomických informací o souborech domácností. Chudoba je v tomto případě stanovena „zvenčí“, určitou autoritou, zpravidla státem a respektuje i makroekonomické souvislosti.

- Absolutní chudoba- Souvisí s absolutní mírou spotřeby domácnosti. Její hranice jsou dány subsistenčním minimem, tzn. prostředky, které dovolují uhradit potřeby holého života. Tento koncept chudoby je považován za opodstatněný v chudých rozvojových zemích, kde problém fyzického přežití a smrti hladem je stále aktuální. Pro vyspělé země je dnes zpravidla považován za nerelevantní. Koncept absolutní chudoby tedy uvažuje pouze to, co je nezbytné k udržení pouhé existence člověka v dané společnosti, a to v míře co nejjednodušší a nejekonomičtější.

- Relativní chudoba- Je založena na rozložení příjmů domácností a je pohyblivá v závislosti na vývoji celkové příjmové úrovně. Obvykle je určena vzdálenost od jistého, zpravidla průměrného životního standardu ve společnosti. Tzn., že člověk uspokojuje své základní životní potřeby, které jsou v dané společnosti běžné, ale současně se cítí, resp. je v určitém smyslu deprimován a ze společnosti vyloučen. Umožňuje člověku žít, ale přesto člověk není schopen zabezpečit své životní potřeby v míře, která je ve společnosti, v níž žije, obvyklá.

Dalším pojmem, s nímž se v současné době můžeme setkat, je termín „moderní chudoba“. Jím je prakticky zdůrazněno, že v současném vyspělém světě se chudoba stala pouze chudobou relativní, že se mění konkrétní podoba i rozměr chudoby, že se chudoba vyskytuje vzor intenzivnímu zájmu vyspělých států o její řešení.

„stará chudoba“, která bývá spojována zejména s vlivem životního cyklu na neschopnost práce a „nová chudoba“, která je spojována s pozicí jedinců a sociálních skupin na trhu práce a koreluje zejména s dlouhodobou nezaměstnaností.

Ve vyspělých zemích se dnes všeobecně deklaruje, že chudoba a samozřejmě i sociální vyloučení, by neměli připustit ani jednotlivci, ani společnost jako celek.

Chudoba vzniká v podstatě ze tří hlavních skupin důvodů:

- Z rozdílů ve vlastněném bohatství,
- Z nízkých výdělků plynoucích ze zaměstnání,
- Z nedostatku zaměstnání, tj. z nezaměstnanosti.

Nízké výdělky ze zaměstnání mohou mít různé příčiny. Jednou z nich je nesporně nedostatečná úroveň vzdělání a kvalifikace. V tržních ekonomikách se výdělky obecně vyvíjejí v závislosti na růstu všeobecných znalostí a kvalifikace. Proto je úsilí o rovné šance v přístupu ke vzdělávání významné i z hlediska výskytu chudoby a přesahuje tak úzce účelově chápaný rozvoj vzdělanosti.

Nízké výdělky jsou však spojeny i s rozdíly ve schopnostech, v nadání, v inteligenci, s pílí, pracovitostí, s rozdíly v osobních ambicích, vrozených předpokladech, povahových rysech apod. Z hlediska chudoby je důležité, aby diference ve výdělcích jednak netlumila výkonnost ekonomiky, a neomezovala tím de facto produkci zdrojů na řešení sociálněpolitických problémů včetně chudoby, a jednak, aby neplodila chudobu.

Nízké výdělky ze zaměstnání zapříčiňují chudobu jednak přímo, ale také tím, že následně jsou příčinou nízkých starobních a jiných z pracovních příjmů odvozených důchodů.

Nezaměstnanost zvláště pak dlouhodobá je vždy spojena s poklesem příjmu na hlavu a může vést k chudobě. Toto riziko je významné zvláště dnes, kdy nezaměstnanost se dotýká daleko širšího okruhu pracovníků než dříve. Řešení nezaměstnanosti zvýšením podpor v nezaměstnanosti není vždy žádoucí s ohledem na nepříznivé efekty ekonomické i sociální. Podobně jako nízké výdělky i častá

nezaměstnanost může být následně příčinou nízkých starobních aj. důchodů a následně i chudoby.

Uvedené příčiny jsou spojovány se dvěma protikladnými stanovisky k řešení chudoby:

- Buď se uvedené příčiny spojují s celkovým uspořádáním společnosti, zejména politických a ekonomických podmínek, které jedinci mohou jen velice nepatrně ovlivňovat. Proto také odstranění příčin chudoby je z tohoto hlediska primárně společenskou záležitostí a řešení chudoby přísluší tedy státu.

- Nebo se příčiny chudoby spojují s osobním zaviněním každého člověka, s jeho nedostatečnou pracovitostí, přizpůsobivostí, s nevhodným chováním apod. Proto jsou za chudobu odpovědni především sami chudí, a proto je také na nich samotných, aby hledali a mobilizovali své vlastní zdroje a řešili svou chudobu sami.

Obě krajní stanoviska jsou extrémem. Pro reálný postoj k chudobě v současné době ve vyspělých zemích platí, že se v něm musí promítnout jak odpovědnost společnosti za chudobu, tak i fakt jejího možného zavinění jedincem.

Chudobu nejčastěji sledujeme pomocí dvou nástrojů:

- Spotřeby, tzn. měření je založeno na přímé spotřebě statků a služeb, resp. jiných nezbytných výdajů. Tímto způsobem měříme chudobu přímo, tj. v momentu transformace příjmů do spotřeby,

- Příjmů, tzn. že rozhodující je výše příjmů a předpokládá se, že nedostatečné příjmy vedou i k nedostatečné spotřebě a naopak vyšší příjmy k vyšší spotřebě, což nemusí vždy platit. Pomocí příjmů měříme chudobu nepřímou. Rozhodující je disponibilní příjem.

Chudoba je ve vyspělých zemích zpravidla spojena se státní pomocí chudým a jako taková je financována i nejširší celospolečenskou solidaritou. Musí proto být vedena snahou o účelné a zároveň i efektivní vynakládání prostředků.

V ČR plní funkci minimálního společensky garantovaného příjmu životní minimum. Životním minimem se rozumí takový souhrn statků a služeb, který umožní domácnosti určité velikosti a určitého složení uspokojovat základní životní potřeby.¹⁵

¹⁵ KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007, s. 104-134. ISBN 9788073572761.

3.2 ETNICKÉ A NÁRODNOSTNÍ MENŠINY

Národnostní menšina je společenství osob, které mají státní občanství státu, v němž žijí, a projevují vůli být považováni za národnostní menšinu. Mají odlišné kulturní a etnické zvyklosti, mají zájem na jejich uchování i rozvíjení a současně mají vztah k většinové společnosti. Národnostní menšina se hlásá k národu, což je v některých případech národ sousedního státu. Může být zároveň menšinou teritoriální, tj. sídlící v hostitelském státě na území, jež přiléhá ke státu původu. Protože je svět organizován jako systém národních států, má tento termín politický náboj, národnostní menšina může mít teritoriální požadavky, jež představují hrozbu pro integritu hostitelského státu. Termín národnostní menšina se v zemích EU nepoužívá. Je v nich všeobecně uznáváno právo menšin na používání vlastního jazyka, pěstování vlastní kultury a náboženství. Národnostní menšiny žijící v ČR jsou tyto:

- bulharská,
- maďarská,
- německá,
- polská,
- rakouská,
- romská,
- rusínská,
- ruská,
- řecká,
- slovenská,
- ukrajinská.

Další národnostní skupiny, které u nás žijí, např. vietnamská a čínská, nejsou považovány ve smyslu zákona (z. 273/2001) za národnostní menšinu. V ČR je podle místních možností podporováno vzdělávání národnostních menšin v příslušném jazyce a kultuře; je jim přiznán nárok na dotace k podpoře vlastní kultury, spolků, na vydávání vlastního tisku.¹⁶

¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 109-110. ISBN 978-80-7367-368-0.

Skupina obyvatel státu, která se svými tradicemi, kulturními zvyklostmi, jazykem, případně i tělesnými znaky svých příslušníků liší od většinové společnosti tohoto státu se nazývá etnickou menšinou. Naše legislativa pracuje s pojmem národnostní menšina (u níž vyžaduje občanství a historickou tradici) a národnostní skupina (z. 273/2001). Etnická menšina má obvykle menší reprezentaci ve významných společenských pozicích a nižší společenské postavení. Existují početní menšiny etnicky odlišných obyvatel, které mají lepší společenské postavení než ostatní obyvatelé státu – např. německá menšina v Chile, maďarská menšina v Rumunsku, holandská menšina v Jihoafrické republice. Výraz menšina ve spojení „etnická menšina“ tedy může znamenat spíše menšinové postavení než menšinu početní. Některé státy chrání zájmy etnické menšiny zvláštními zákony, jiné státy vycházejí z principu ochrany práv všech občanů a podporují jen instituce pro vzdělávání a kulturní rozvoj menšin. Příslušníci menšin se ve vyspělých společnostech snadněji než příslušníci většiny dostávají na okraj společnosti. Mají horší přístup ke vzdělání, na trh práce, jsou soudy trestáni přísněji než příslušníci většiny, častěji propadají návyku na alkohol a jiné drogy atd. Práce s etnickou menšinou vyžaduje senzitivitu k jejich zvyklostem a kultuře, neboť více než jiné druhy sociální práce zvyšuje riziko paternalistického a direktivního přístupu.¹⁷

Etnická totožnost je soubor představ a postojů vztahujících se k vlastní etnicitě, který je součástí osobní totožnosti. U příslušníků etnických menšin, jež jsou ve znevýhodněném společenském postavení, dochází často k neuvědomělému zvnitřnění předsudků většiny, jež se označuje jako internalizovaný rasismus. Naopak ti příslušníci menšiny, kteří ve společnosti dosáhnou významnějšího postavení, mají sklon svůj etnický původ popírat, aby unikli nálepce, jež byla pro předchozí generace etnické menšiny osudová a kterou vnímají jako stigma i méně úspěšní příslušníci menšiny v současnosti. Znakem úspěšné emancipace menšiny je hrdost na vlastní etnický původ, případně i na etnickou kulturu.¹⁸

¹⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 56-57. ISBN 978-80-7367-368-0.

¹⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 57. ISBN 978-80-7367-368-0.

Velmi důležitým faktorem v souvislosti s migranty a etnickými a národnostními menšinami je fakt, jaká je imigrační politika státu. Imigrační politika je politika státu týkající se přistěhovalců. V současnosti existují v západních zemích tři typy imigrační politiky státu. Diskriminační imigrační politika státu cizince přijímá jen dočasně a nechává ho participovat jen na trhu práce. Ostatní oblasti společenského života a také celý systém sociálního zabezpečení jsou mu nedostupné. (K tomuto pojetí se kloní v současnosti Německo, Švýcarsko a Rakousko.) Asimilační imigrační politika státu předpokládá, že se cizinec rychle adaptuje na majoritní společnost a slyne s ní. Platí za to ztrátou možnosti užívat na veřejnosti vlastní jazyk a ztrátou kontaktu s vlastní kulturou. (Model je v současnosti charakteristický pro Francii.) Multikulturní imigrační politika státu (Nizozemsko, Kanada, Austrálie, do určité míry USA) podporuje odlišnost přistěhovalců od majority, ti si udržují své zvyklosti a jazyk po několik generací. Imigranti mají v multikulturním modelu stejná práva jako všichni ostatní občané státu, kromě toho jsou uznávány jejich odlišné potřeby a podle možností je podporováno jejich uspokojování. U nás se dosud prosazoval spíše diskriminační model, avšak v současných politických debatách se již objevují návrhy na imigrační programy, které by měly občanům některých zemí s určitou kvalifikací a po splnění řady podmínek umožnit přistěhování do ČR.¹⁹

Kulturou je označován způsob chování, cítění a myšlení, který je vlastní určitému lidskému společenství. Kultura je vše, co je získané a předávané, tj. opak vrozeného. Je to souhrn materiálních a nemateriálních výtvorů sociálních institucí, hodnot a norem daného společenství. Předávání kulturních vzorců se primárně děje v rodinách vychovávajících děti.²⁰

Velkým problémem může být kulturní šok, což je reakce jednotlivce na náhlé přenesení z jedné kultury do druhé. U disponovaných lidí někdy vzniká zmatenost, objevují se úzkost a deprese. Jde o důsledek ztráty domova a známého prostředí, přerušování kontaktů s blízkými lidmi, přáteli a spolupracovníky, o důsledek vlivu nového prostředí a nutnosti navazovat vztahy s dosud neznámými lidmi, o důsledek nejasností

¹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 76. ISBN 978-80-7367-368-0.

²⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 91-92. ISBN 978-80-7367-368-0.

týkajících se výkonu vlastních rolí, případně o důsledek neschopnosti tato očekávání naplňovat. Obvykle se na vzniku kulturního šoku podílí i jazyková bariéra.²¹

3.2.1 POSUZOVÁNÍ ROMSKÝCH RODIN

Největší etnická menšina v ČR jsou Romové. Přesný odhad je nemožný, protože neexistuje jiný systém evidence než sčítání lidu. Při sčítání lidu z roku 1991 se za Romy deklarovalo jen 32903 občanů, při sčítání z roku 2001 jen 11746. Původní vlastní Romů je Indie, kde patřili do nejnižší kasty. Jejich stěhování na východ, které začalo před deseti staletími, bylo pravděpodobně motivováno nemožností najít v původní vlasti dost zdrojů obživy. Romské kmeny na své cestě pobývaly různě dlouho v rozličných zemích, v nichž byly výrazně ovlivněny majoritní kulturou. Podle míst dlouhého pobytu se kmeny dodnes jmenují. Od 15. Století byli Romové v Evropě pronásledováni a násilně asimilováni. Při nejjemnějším rozlišení existuje v ČR 19 romských kmenů. Jejich kočovný způsob života byl u nás blokován legislativou již za první republiky. V době německé okupace Československa z druhé světové války byli obětí represe, jejímž cílem byla likvidace celého etnika. V období poválečném byli nuceně usídlováni zejména do oblastí vysídlených Němci a do měst s rozvíjejícím se důlním a hutním průmyslem. Asi 10% Romů v ČR patří k tzv. olašským Romům, kteří jsou v průměru hůře adaptováni (vyšší výskyt kriminality, horší kontakt s většinovou společností, výrazně odlišný dialekt od jiných skupin Romů), avšak mají vyšší příjmy než ostatní romská populace. Několik tisíc Romů v ČR představuje Romy polokočovně žijících na tomto území řadu generací. Nejpočetnější skupinou, tvořící asi tři čtvrtiny všech Romů v ČR, jsou přistěhovalci příšlí ze Slovenska po druhé světové válce. Ti se dělí na „starousedlíky“ a nověji příchozí, kteří jsou adaptováni hůře než slovenští Romové příšlí do ČR již v prvních letech po válce. Mezi jednotlivými skupinami Romů panuje řevnivost, jež je překážkou jednotného prosazování práv této menšiny i rozvoje jejich kultury. Největší koncentrace Romů je v ostravské aglomeraci, v Praze a v severních Čechách. Romové jako celek mají proti většinové populaci nižší úroveň vzdělanosti, vysokou nezaměstnanost, vysokou kriminalitu, horší zdravotní stav, kratší průměrnou délku života, nízkou úroveň stravování a bydlení. Rodina Romů byla až donedávna patriarchální, v současnosti prestiž otců klesá souběžně s jejich vysokou

²¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 92. ISBN 978-80-7367-368-0.

nezaměstnaností- matky jsou totiž jednak vzdělanější, než bývaly, jednak živí rodiny ze sociálních dávek. Nepočtení elita Romů se ke svému etnickému původu nehlásí a snaží se splynout s většinovou společností. Základní jednotkou romského etnika je patriarchální velkorodina, fajta. Tradičně se na tuto širokou rodinu Romové spoléhají mnohem více než většinová populace. Jejich kultura spojuje animistické náboženství s křesťanstvím. Postavení na kraji společnosti však vede k degradaci tradičního způsobu života, děti jsou odkládány do ústavů, stoupá počet rozvodů.²²

3.2.1.1 ROMSKÁ KULTURA

Identifikovat kulturu Romů žijících v ČR není snadné. V kultuře společenství se mísí prvky původní kultury formované v indické pravlasti s prvky kultur většinových společností, s nimiž byly romské skupiny v dlouhodobém kontaktu při svém putování. Zastavení na různých místech během této pouti ponejvíce na různých místech ve východní Evropě, trvající někdy stovky let, diferencovalo skupiny Romů do řady kmenů, mezi nimiž existují přehradu kopírující indický kastovní systém.

Kromě toho byla kultura Romů žijících v našem státě nepříznivě ovlivněna pokusy o „integraci“ tohoto etnika do většinové společnosti, které byly zahájeny v období mezi válkami a pokračovaly v době komunistického totalitárního státu.

Výsledkem je destruovaná kulturní identita. Jiné hodnoty romského společenství vznikly jako obrana před systematickou perzekucí a negativní diskriminací ze strany většinové společnosti. Jde tedy vlastně o pseudohodnoty, např. okázalé oblečení a jiné vnější znaky bohatství.

Pokud Romové mluví romsky, jde nejspíše o tzv. romský etnolekt češtiny, v němž se oba jazyky mísí. Jednotný romský jazyk je výtvozem jazykovědců- gadžů. Romština je obor pěstovaný na univerzitách příslušníky většinové společnosti.

Romové u nás žijí na okraji společnosti. Vzdělávají se ve školách podporujících jejich segregaci. Vyššího vzdělání až na výjimky nedosahují. Mají vysokou míru nezaměstnanosti, jsou závislí na sociálních dávkách, mají vysokou kriminalitu, horší ukazatele zdraví. Takzvané sociálně vyloučené lokality jsou prakticky ve všech případech v ČR obývány Romy.

²² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 180-181. ISBN 978-80-7367-368-0.

Romové se neobyčejně silně identifikují s vlastní širokou rodinou. V rámci rodiny jsou uplatňovány jiné normy než mimo ni (krádež či jiný delikt vůči lidem, kteří nenáleží k rodině, není mravním prohřeškem, resp. není vůbec deliktem). Proto je takovým problémem kriminalita Romů. Návštěvníka českých vězeňských zařízení na první pohled překvapí vysoký počet Romů mezi vězni. Je to minimálně několik desítek procent.

Protože Romové žijí na okraji společnosti, mají některé charakteristiky jejich života rysy společné v tzv. subkulturou extrémní chudoby, resp. subkulturou sociálního vyloučení.

Je třeba zdůraznit, že ať už kulturu Romů definujeme jakkoli, nejde o součást kultury většinové společnosti. Je kulturou zčásti udržovanou Romy a zčásti konstruovanou příslušníky většinové společnosti.

3.2.1.2 ROMSKÉ SKUPINY

- Slovenští Romové (Servika Roma, Rumungri)- tvoří naprostou většinu Romů v ČR. Tito Romové se začali usazovat na Slovensku už v 16. století. Na Slovensku žili v osadách poblíž gádžovských vesnic a měst. Živili se převážně prací v zemědělství. Romské rodiny a gádžovské rodiny měly mezi sebou vazby trvající po generace. Romská rodina leckdy dostávala podporu od „své“ gádžovské rodiny i v zimě, kdy se na polích nepracovalo. Po druhé světové válce byli tito Romové přesídlováni do Čech a na Moravu, aby nahradili vysídlence a pracovali v rozvíjejícím se těžkém průmyslu. Z jejich dialektu byla vytvořena romština.

- Maďarští Romové (Ungrika Roma)- žili podobně jako Romové slovenští, ale mezi maďarskými gádži na území dnešního Slovenska. I oni se živili v zemědělství a drobnými řemesly. Hovořili maďarským dialektem romštiny. Po nástupu komunistů k moci a kolektivizaci zemědělství ztratili své tradiční vazby na gádžovské rolnické rodiny a nebyli schopni se uživit. Proto také odcházeli za prací do Čech a na Moravu.

- Olašští Romové- kočovali až do roku 1958, pak byli násilně usazeni. Dělí se na:

- Lováři- původně koňští handlíři

- Kalderašové- původně kotláři.

V ČR žijí převážně Lovárové. Dnes podnikají. Jsou velmi uzavřeným společenstvím, které silně lpí na vlastních tradicích a zákonech. Mají „krále“, který pro ně představuje autoritu vyšší než autority státu. Přestupky řeší sami na shromáždění komunity, nechtějí se dostat do kontaktu s policií a soudy „bílých“. Role mužů a žen jsou značně diferencované. Pro muže se nesluší život se těžkou prací, za nevěsty se platí věno a jsou i unášeny. Tito Romové mají vlastní dialekt a tvoří jen malou část romské populace v ČR.

- Romové- Sintí (někdy nazývání němečtí Romové)- jsou některými autory považováni za samostatnou etnickou skupinu. Od konce středověku žijí v západní Evropě, kam přišli z jižní Evropy, kde snad byli v otroctví. U nás byli do druhé světové války usazeni zejména na Českomoravské vysočině. Nejvíce doplatili na nacistickou genocidu, válku přežil jen zlomek z jejich původního počtu. V jejich dialektu je mnoho německých výrazů. U nás jich žije málo, mnohem početnější skupiny žijí v Německu.

3.2.1.3 SPECIFICKÉ RYSY ROMSKÉ RODINY

Tradiční rysy romské rodiny a zvyklosti, jimiž byla rodina udržována, se drolí pod vlivem nuklearizace romských rodin. Tímto termínem se označuje oddělené soužití fragmentů původních velkých rodin v městských bytech.

Tradiční romská rodina je velká a má patriarchální ráz. Všechny generace žijí spolu, více kontaktů má rodina s příbuznými mužů než s příbuznými žen. Staří lidé mají v rodině autoritu a jsou ctěni. Hodnota ženy je dána především tím, kolik má dětí. Od muže se očekává, že rodinu zajistí ekonomicky, od ženy, že se bude věnovat dětem a provozu domácnosti. Nejstarší žena v široké rodině má největší vliv na to, jak jsou vychovávány děti a jak je vedena domácnost. Emocionální vazba mezi matkou a dětmi je silná a trvá celý život. Nejstarší syn je jakousi náhradou otce, zejména vůči mladším sourozencům. Nejstarší dcera je zase jakousi náhradní matkou pro své sourozence.

Pokud by soužití muže a ženy bylo příliš konfliktní, jejich spory přednese obvykle žena na komunitním fóru, např. tak, že je vloží do slov písně, kterou zpívá a tlak komunity obvykle stačí na to, aby se chování partnerů normalizovalo. Ve městech tento způsob řešení manželských neshod v současnosti mizí.

Muži se výrazně více angažují při výchově chlapců, ženy při výchově dívek. Když matka zemře, muž se pravidelně znovu ožení a preferuje blízkou příbuznou zemřelé. Vdovy se vdávají málokdy. Pokud dítě přijde o oba rodiče, starají se o něho jiní pokrevní příbuzní, někdy i sourozenci. V tradiční společnosti bylo nemyslitelné, aby se rodina o dítě nedokázala postarat. V současnosti se nemálo dětí z romských rodin ocitá v ústavní péči.

Přivdaná žena má v romské rodině mnoho let jen okrajové postavení. Její mentorkou je tchýně, která ji zasvěcuje do pravidel vedení domácnosti. Od snachy vyžaduje naprostou poslušnost nejen tchýně, ale také další členové rodiny.

Výchova dětí není orientována na vzdělávací dráhu. Ideál společenského vzestupu není pro Romy přitažlivý, byli vždy společenstvím „horizontálním“. Výchova dětí je proti většinové společnosti volnější, romské děti se účastní aktivit dospělých ve větší míře než děti gádžů.

Romský ideál rituální čistoty se liší od koncepce čistoty ve většinové společnosti a je uplatňován zejména v souvislosti s přípravou jídla. Hrnce se nesmí použít k jinému účelu než k vaření, nesnědené jídlo se musí vyhodit.²³

Skupina, která se určitým znakem (národností, náboženstvím, jazykem apod.) odlišuje od ostatních občanů státu, a tento znak ji znevýhodňuje v přístupu k významným rozhodnutím i v přístupu ke zdrojům je menšina.²⁴

Migrací se rozumí stěhování obyvatel z jednoho regionu (země, kontinentu) do jiného regionu (země, kontinentu); může tedy jít o jev vnitrostátní i mezinárodní. Z hlediska určitého státu je buď imigrací (přistěhovalectvím), nebo emigrací (vystěhovalectvím). Vlivy vypuzující obyvatelstvo ze země se nazývají vytlačující faktory:

- slabá ekonomika,
- vysoká inflace,
- vysoký přírůstek obyvatel,
- mizení tradičních zdrojů obživy,

²³ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 98-102. ISBN 9788073677398.

²⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 98. ISBN 978-80-7367-368-0.

- ekologické katastrofy,
- politická nestabilita.

Vlivy přitahující imigranty do určité země neboli přitahující faktory jsou:

- bohatství země,
- politická stabilita,
- vzdělávací a pracovní příležitosti,
- garantovanou lidských práv.

Migranti přicházejí do nové země buď legálně, nebo ilegálně. Všechny vyspělé země v současnosti zažívají migrační přírůstky obyvatel a vznik komunit přistěhovalců.

V nich se koncentrují specifické ekonomické a sociální problémy:

- chudoba,
- nekvalitní bydlení,
- horší úroveň výživy a zdraví,
- koncentrace přistěhovalců je v některých segmentech trhu práce,
- nezaměstnanost,
- oslabení vlastní kultury (např. nedostupností vzdělávání v mateřském jazyce),
- těžkosti s osvojováním jazyka většinové kultury,
- ztížená dostupnost vzdělání pro děti imigrantů,
- rasistické projevy většinové společnosti,
- někdy i nepřátelské projevy imigrantů z předchozích přistěhovaleckých vln atp.²⁵

Odstup nebo ztotožnění, donucení nebo porozumění

Přístup sociálního pracovníka k menšině vždycky představuje určité řešení obou dilemat. Typologii základních možností vyjadřuje následující tabulka:

²⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 102. ISBN 978-80-7367-368-0.

Tabulka 1- Přístupy k menšině²⁶

<p>Distance a donucení</p> <p>Přístup: despotická manipulace</p> <p>Aktér: despota</p> <p>Technologie: podmanění vlastním zájmům, manipulace</p>	<p>Distance a porozumění</p> <p>Přístup: expertiza</p> <p>Aktér: expert</p> <p>Technologie: pozorování, reflexe, modifikace situace</p>
<p>Identifikace a donucení</p> <p>Přístup: vůdcovství</p> <p>Aktér: vůdce</p> <p>Technologie: prosazování zájmů menšiny, připoutání</p>	<p>Identifikace a porozumění</p> <p>Přístup: spojenectví</p> <p>Aktér: spojenec</p> <p>Technologie: sblížení, zprostředkování</p>

3.2.2 DESPOTICKÁ MANIPULACE

Aktér tohoto přístupu zaujímá pozici despota, který se svou nejistotu snaží omezit tím, že manipuluje lidmi, jejichž jednání nedovede odhadnout, a jeví se mu proto jako rizikové nebo ohrožující. Podstatou tohoto postupu je sklon brát v úvahu pouze vlastní zájmy a o ostatních lidech rozhodovat bez ohledu na jejich preference. Tento postup má dvě varianty. V prvním případě není despotická manipulace skrývaná, ve druhém případě je prováděna zastřeným způsobem tak, že objekt manipulace nepostřehne, v jaké situaci se nalézá.

Pokud se jedním nebo druhým způsobem podaří odlišně orientované spoluobčany přimět k přijatelnějšímu jednání, nastolená rovnováha může být značně napjatá. Vynucené přizpůsobení může být provázeno zesílením nedůvěry k despotaovi nebo k celé skupině, ke které despota patří. Rozdíl je v tom, že výsledkem manipulace bývá okamžitý a zjevný nárůst nedůvěry, jejíž projevy jsou obvykle tlumeny dalším donucováním, zatímco nedůvěra, která je výsledkem skryté manipulace, má spíše podobu znechucení, jehož příčina je na první pohled málokomu jasná. Nedůvěra, která odtud pramení, má latentní povahu a může se projevit ve vzdálenějším časovém horizontu.

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 268. ISBN 9788073673314.

3.2.3 SPOJENECTVÍ

Přístup, který je založen na sklonu se zájmy odlišně orientovaných lidí se identifikovat a na snaze lépe jim porozumět. Zastánce tohoto přístupu zaujímá pozici spojence, který se snaží omezit napětí mezi menšinou a většinou tím, že zprostředkuje jejich lepší vzájemné porozumění. Snaží se pochopit ty, o nichž společnost málo ví, naučit se tolerovat jejich postoje, akceptovat některé jejich názory a přesvědčit členy jiných skupin, že důvodem k obavám nebyla ani tak nebezpečnost jednání nositelů odlišné subkultury jako spíše neznalost jejich životního stylu a hodnot, které uznávají.

Pokusy o sblížení a jeho zprostředkování často selžou. Někdy, jako je tomu v případě konzumentů drog v České republice, je to v důsledku zatvřelosti politických zástupců většiny. Jindy k jejich selhání vede reakce menšiny. Kultura odlišně orientované skupiny někdy neobsahuje oboustranně akceptovatelné hodnoty a vzory jednání, které by se mohly stát základem vůle ke spolupráci nebo aspoň ke snášenlivé nevšímavosti. Členové menšinové skupiny pak mohou snášenlivost samozvaných spojenců vnímat jako příznak jejich neschopnosti odolat nátlaku. Pokus o sblížení se tak může stát pobídkou k despotickému počínání klientů.

3.2.4 DONUCENÍ VĚTŠINY A PŘIPOUTÁNÍ SE K VŮDCI

Pokud se člověk znalý poměrů ve společnosti sblíží se skupinou znevýhodněných, může dojít k tomu, že se členové této skupiny k němu připoutají jako k silnému spojenci, který se vyzná „na druhé straně“ neurovnaného vztahu, a zná proto účinné způsoby prosazování zájmů dané menšiny vůči většině. Díky své schopnosti posílit vyjednávací pozice menšiny může tento člověk získat v dané skupině značný vliv a dostat se do pozice vůdce.

K tomu může dojít ze tří důvodů:

- Proto, že dotyčný jedinec má sklon k dominanci a aktivně se snaží získat nadřazenou pozici,
 - Proto, že skupina nedisponuje systémem zachování vnitřní rovnoprávnosti členů,
 - Proto, že silný člen skupiny má více informací než ostatní a častěji také ví, jak ten či onen problém řešit. Skupina si na to zvykne a začne spoléhat na jeho úsudek i tehdy, když to není nutné.

Uvedené důvody vzniku vůdcovství a připoutání se členů skupiny k vůdci roste a kumulací přítomnosti uvedených faktorů, to znamená, že se s menšinou identifikovaný znalec poměrů může stát do určité míry vůdcem, i když osobně nemá zájem vystupovat vůči ostatním jako autorita.

Je pro něj typická relativně vysoká míra ztotožnění se s danou skupinou a její subkulturou a dále vědomá nebo bezděčná schopnost připoutávat členy skupiny k sobě jako k více či méně omezené autoritě. Vliv vůdce je primárně založen v jeho schopnosti pomoci skupině prosadit se a získat uznání pro její hodnoty a zájmy. S pomocí vůdce si menšina může vydobýt respekt, tedy donutit ostatní, aby ji respektovali. Vůdce může přispívat k omezování nejistoty pociťované ostatními skupinami v kontaktu se členy menšiny tím, že menšinu učí využívat postupy obvyklé ve většinové společnosti. Jednání menšiny se díky tomu stává srozumitelnější. Nejistotu, kterou pociťují členové menšiny tváří v tvář ostatním skupinám, pomáhá vůdce mírnit tím, že podporuje vytváření příležitostí k uspokojování potřeb znevýhodněných jedinců. Obojím způsobem se může, ale také nemusí podílet na omezování potenciálu konfliktu.

Otázku, zda politicky, nebo jinak motivovaní vůdci ztotožnění s menšinou mohou vztahy mezi ní a jinými skupinami spíše stabilizovat, nebo vyhrotit, nelze podle našeho názoru zodpovědět jednoznačně. Výsledek jejich intervence závisí na tom, jaké si aktivista a na ně více či méně závislí členové skupiny kladou cíle. Záleží na tom, zda vůdce preferuje ofenzivní, nebo kompromisní, agresivní, nebo smířlivou koncepci postupu. To, jak menšinová skupina využije svých nových možností, závisí také na tom, zda jsou v její kultuře přítomny stereotypy důvěry nebo nedůvěry vůči většině, zda daná menšina uznává nebo neuznává hodnotu snášlivosti, zda je zaměřena na krátkodobé či dlouhodobé cíle, zda její členové považují za normální využití legálních, pololegálních nebo nelegálních způsobů získávání zdrojů apod.

Z hlediska důsledků vůdcovství je rovněž důležité, zda se vůdcem posílená menšina prosazuje ve společnosti s autoritativní, nebo partnersky organizovanou politickou kulturou. V převážně autoritativní společnosti mohou být pokusy spojenců marné a ofenzivní prosazování se může jevit jako jediná cesta ke změně situace. V autoritativní společnosti může navíc sklon členů menšiny k závislosti na vůdci korespondovat s převažujícími zvyklostmi. V převážně partnersky orientované společnosti může být tentýž sklon bariérou integrace lidí, kteří nejsou zvyklí samostatně

vyjednávat a přejímat odpovědnost. V partnersky orientované kultuře se kromě toho musí ofenzivní boj za zájmy menšiny jevit jako zbytečně brutální postup.

3.2.5 EXPERTIZA

Zastánce tohoto přístupu je expert. Ten se snaží pozorováním porozumět logice počínání nositelů určité subkultury a na základě takto získaných poznatků rozhodnout o tom, jak co nejúčinněji působit na jejich jednání s cílem dosáhnout jeho větší předvídatelnosti.

Distance experta nepramení ze sebestřednosti, jako je tomu u popsaného despoty, expert si od pozorované menšiny zachovává odstup, protože je přesvědčen, že zárukou účinnosti intervence je jeho vlastní nestrannost. Ta však může být chápána dvěma způsoby:

- V prvním případě se předpokládá, že expert není účastníkem problémové situace, která je předmětem jeho pozornosti, rozhoduje výhradně na základě výzkumu ověřených znalostí o podmínkách změny a jeho cílem je nalézt a aplikovat účinný postup, který by vedl k úpravě problematických vztahů. V tomto případě by expert, zcela bez zájmových preferencí a bez předsudků vůči účastníkům problémové situace, určil, které jednání je zdrojem obav některé ze zúčastněných skupin, identifikoval by vlivy jedoucí ke změně tohoto jednání a takto vybaven by rozhodl o tom, co je třeba dělat. Byl by tedy jakýmsi strojem na racionální, tj. znalostmi o příčinách a následcích podložených rozhodnutí. Jeho nestrannost by spočívala v nepřítomnosti jiných snah než snahy o omezení napětí a rizik, kterým se cítí vystaveni účastníci situace.
- Za přiměřenější se dá považovat pojetí, podle něhož je expert účastníkem situace, která je předmětem jeho pozornosti, a jako takový se snaží v průběhu řešení prosazovat jemu vlastní hodnoty, cíle a zájmy. Aby je mohl uvést do života, snaží se problémové situaci s nadhledem porozumět. Nestrannost má v tomto případě jiný význam. Expert předpokládá, že mu nezaujaté poznávání umožní najít nástroje k prosazování záměrů,

kterým jako účastník problémové situace dává přednost. Tato jeho snaha může mít dvojitý efekt. Díky zkoumání problémové situace a hledání příčin obav a nejistoty jejich účastníků může expert skutečně nalézt účinné nástroje realizace záměrů, kterým straní.

Výchozím bodem této typologie jsou dvě zásadní otázky:

- Udržuje si aktér, který chce intervenovat do života menšiny či do jejich vztahů s jinou skupinou, od dané menšiny odstup, nebo se snaží s ní a s jejími hodnotami ztotožnit?
- Snaží se tento aktér členy dané skupiny k něčemu přinutit, nebo se jim snaží porozumět?

Zkoumáním kombinací odpovědí na tyto otázky lze vyvodit, že existují čtyři základní typy přístupu k práci s menšinami:

- Přístup despoty, který se snaží zmírnit nejistotu z neznámého tím, že manipuluje jednáním členů odlišné skupiny.
- Přístup spojence, který se snaží s menšinou sblížit a zprostředkovat porozumění mezi menšinou a většinou.
- Přístup vůdce, který k sobě členy menšiny připoutává tím, že pomáhá prosazovat zájmy jejich členů ve společnosti.
- Přístup experta, který se snaží pozorováním přijít na to, co je příčinou problémů v životě menšiny nebo v jejich vztazích s jinými skupinami, a na základě tohoto poznání určit, jak tyto problémy upravit.

Na cestě k pochopení racionality různých přístupů k práci s menšinami je důležité položit si následující otázky:

- Co vedlo aktéra intervence k tomu, že od dané menšiny zachovává spíše odstup, nebo že se s ní chce spíše ztotožnit?
- Jakých loajalit se proto musel vzdát a čím očekávání naopak vzal více v úvahu?
- Jaká dilemata při tom řešil a podle čeho se rozhodoval?

Typy a složky antiopresivních přístupů:

- Asimilační přístup- sociální pracovník předpokládá kulturní deficit subkultury, k níž klient náleží, a snaží se mu pomoci zvládat různé stupně akulturace, rozvinout dovednosti potřebné v novém prostředí.
- Liberální pluralismus- zastánci zdůrazňují princip rovných příležitostí, zaručení práva všech na stejné zacházení a na možnost využít stejného spektra sociálních služeb.
- Kulturní pluralismus- usiluje o přijetí kulturní různorodosti jako reality a politiku multikulturalismu, která by umožnila jednotlivcům, aby si zachovali osobité kulturní tradice.
- Strukturalismus- vychází z předpokladu, že v kapitalistické společnosti mají jednotlivé skupiny odlišné postavení z hlediska moci a možností realizovat své zájmy, což vede k nadvládě jedněch a diskriminaci jiných skupin. Strukturalisté se snaží příslušníkům znevýhodněných skupin zprostředkovat společenské podmínky uspokojování vlastních potřeb a dosahování vlastních cílů.
- Menšinové přístupy- zdůrazňují nutnost zahrnout do tvorby různých služeb i jejich praxe perspektivy menšin. Schopnost reagovat na specifická očekávání menšinových skupin se vlastně má stát klíčovým aspektem sociálních služeb.²⁷

²⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 267-288. ISBN 9788073673314.

3.3 UPRCHLÍCI

Z hlediska mezinárodního práva je uprchlík osoba nacházející se mimo svou vlast, nechráněný jedinec vyžadující zvláštní ochranu. Uprchlík opustil svou vlast obvykle za mimořádných okolností a buď se nemůže, nebo se nechce do ní vrátit. V současné Evropě směřují dvě třetiny uprchlíků do Nizozemska, Velké Británie, Německa a Švýcarska. ČR je nyní jak tranzitní zemí, přes níž uprchlíci do jiných zemí přecházejí, tak zemí pro některé uprchlíky cílovou. Uprchlík legálně pobývajícím na území ČR je buď žadatelem o azyl, nebo azylantem (držitelem statusu uprchlíka). Postavení čili status uprchlíka se podle platných zákonů (jež jsou v souladu s tzv. ženevskou konvencí z roku 1951- z. 325/1999, ve státě, jehož jsou občany, odůvodněný strach z pronásledování z důvodu rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo kvůli politickému přesvědčení. Postavení uprchlíka lze přiznat i manželovi/manželce a nezletilým dětem cizince, jemuž/jíž byl status uprchlíka přiznán. Žadatel je povinen deklarovat úmysl získat status uprchlíka hned po překročení hranice, podrobit se lékařské prohlídce, karantenním opatřením a do vyřízení žádosti se zdržovat v azylovém středisku, dodržovat jeho režim a v průběhu řízení o sobě podávat pravdivé informace. Pokud by tyto povinnosti žadatel nedodržel, řízení bude ukončeno negativním rozhodnutím. Rozhodnutí o žádosti má MV ČR vydat do 90 dní ode dne jejího podání. Nelze-li rozhodnout v této lhůtě, může ji ministr vnitra „přiměřeně prodloužit“ a písemně o tom žadatele vyrozumět. Zjevně neodůvodněné žádosti lze zamítnout do sedmi dní od jejich podání. Uprchlík s přiznaným statutem azylanta přechází do tzv. imigračního střediska, odkud se později stěhuje do vlastního bytu. Nemá v ČR volební právo, vykonávat výdělečnou činnost a nabývat majetek může jen za zvláštních podmínek. Žadatel o udělení azylu nebo uprchlík nesmí být vydán do státu, kde by byl ohrožen jeho život nebo jeho svoboda z důvodů výše vypočítaných. Při správním rozhodování, které je v ČR často velmi zdlouhavé, není vždy argumentováno prameny pocházejícími ze země, kde je cizinec pronásledován, ale pouze obecným soudem úředníka, který v ČR vydá rozhodnutí. Pohovory s žadatelem vždy nepřekládá kompetentní tlumočnick ani je vždy nevede kompetentní úředník. Zamítání žádosti v sedmidenní lhůtě neumožňuje kvalifikovaně posoudit odůvodnění žádosti. I když má

žadatel možnost se v sedmidenní lhůtě vyjádřit a osvětlit nejasné skutečnosti, jde spíše o formalitu, která konečné rozhodnutí již neovlivní.²⁸

V zásadě můžeme rozlišit těchto několik skupin uprchlíků:

- Uprchlíci de facto- běženci z oblastí válečného konfliktu či přírodní katastrofy, ti, u nichž je zřejmé, že museli své domovy opustit, ale vymykají se nějakým způsobem definici uprchlíka podle Ženevské konvence. V hostitelské zemi je jejich situace většinou řešena tzv. institutem dočasné ochrany. Jindy uprchlíci de facto sice mohou splňovat kritéria pro přiznání postavení uprchlíka podle platných právních předpisů, avšak jejich žádost o azyl by vzhledem k počtu nebylo možné zvládnout. U této skupiny se také předpokládá, že se po uklidnění situace v zemi původu vrátí domů.

- Žadatelé o azyl- podají oficiální žádost o udělení azylu. Podle zákona č. 325/1999Sb., o azylu ve znění pozdějších právních předpisů je žadatelem o azyl člověk od chvíle projevení úmyslu požádat v České republice o azyl do chvíle vyřízení jeho žádosti Ministerstvem vnitra ČR a následně krajským soudem. Žadatel musí uvést důvody, jež ho vedly k vyhledání azylu, a pokud je to možné, podat důkazy na obhajobu svých tvrzení. Odbor azylové a migrační politiky (OAMP MV ČR) ve spolupráci s dalšími subjekty posoudí opodstatněnost každé žádosti. Je-li žádost definitivně zamítnuta, stává se žadatel o azyl cizincem podle zákona č. 326/1999Sb., o pobytu cizinců, a není-li si schopen zajistit vízum podle tohoto zákona, je povinen opustit území ČR.

- Definice žadatele o azyl- Osoba žádající o přiznání postavení azylanta v jiném státě. Dokud není žádost prošetřena, je třeba pokládat žadatele za předpokládané azylanty. Žadatel o azyl je chráněn zásadou nonrefoulement, která státům zakazuje vracet žadatele do zemí, kde by mohli být pronásledováni. Odmítnutí žadatelé o azyl se v ČR stávají cizinci a vztahují se na ně předpisy o pobytu cizinců. Podle novely zákona 325/1999 z roku

²⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 236-237. ISBN 978-80-7367-368-0.

2002 nesmějí žadatelé o azyl pracovat během prvního roku azylové procedury.²⁹

- Uznáný uprchlík (azylant)- ten, kdo prokázal, že jeho strach z pronásledování v zemi původu byl oprávněný a byl mu udělen azyl. Hostitelská země se zavazuje poskytnout mu ochranu a pomoci mu integrovat se do místní společnosti. Azylantů v poměru k žadatelům o azyl je podstatně méně.

V terminologii spojené s uprchlíky se mluví ještě o vnitřně přemístěných osobách. Těmi jsou osoby, které jsou sice uprchlíky, ale v rámci území svého státu.

Sociální práce s uprchlíky v ČR se především týká žadatelů o azyl nebo azylantů žijících v pobytových či integračních střediscích nebo mimo ně tzv. v soukromí. To, v jaké fázi azylového řízení se klient nachází a v jakém kulturním prostředí žil, má velký vliv na zvolený přístup sociálního pracovníka a na průběh celého procesu práce s klientem. Na styl práce má samozřejmě vliv i fakt, zda je sociální pracovník zaměstnancem státu (ministerstva vnitra) nebo nevládní organizace.

V uprchlické populaci je třeba především se soustředit na ohrožené skupiny, kterými jsou:

- Děti a mládež bez doprovodu dospělé osoby;
- Ženy;
- Staří lidé;
- Fyzicky či mentálně postižení lidé;
- Oběti extrémního násilí.

Principy práce s uprchlíky

Žadatelé o azyl a zpočátku i uznání uprchlíci jsou lidé, kteří se nacházejí v jakémsi životním provizoriu. Nemají se kam vrátit a mnohdy nevědí, co je čeká. Zejména žadatelé o azyl mají velmi nízkou šanci na úspěšné vyřízení své žádosti a trápí je velké obavy z budoucnosti. Žijí ve znamení otázek:

- Kam půjdeme?
- Budeme schopni se postarat o rodinu?
- Nebude to nebezpečné?

²⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 259. ISBN 978-80-7367-368-0.

- Přijmou nás?

Pokud jsou zajištěny základní životní potřeby klientů, mělo by být hlavní náplní sociální práce poskytování kvalitního poradenství a poskytování opory po dobu vyřizování žádosti o azyl. Je-li dosaženo stavu, kdy klient získal jistotu, že může rozhodovat o svém životě, dá se uvažovat o úspěchu.

V ideálním případě by měla práce s uprchlíky směřovat k jejich integraci do české společnosti. To znamená, že na konci procesu by měl člověk mít bydlení, práci, vzdělání, umět český jazyk, být vyrovnán se svou minulostí, měl by znát českou společnost a být schopen se do ní zapojit. To je ideální stav, jehož vždycky nelze dosáhnout. Zástupci státních institucí navíc o integraci hovoří jen v souvislosti s azylanty, nikoli v souvislosti se žadateli o azyl. Žadatelé o azyl jsou spíše považováni za skupinu osob, které se integrovat nemají a nemusí, protože lze předpokládat, že jejich žádost o azyl bude zamítnuta. Pokud je šance na udělení azylu skutečně mizivá, pak je důležité věnovat se s klientem jiným možnostem, které má, např. návratu zpět do země původu.

Důležitým výstupem sociální práce by měla být také informovanost státních a nestátních subjektů i české veřejnosti o problematice uprchlíků a prevence rasové nesnášenlivosti.

Principy sociální práce s uprchlíky se do určité míry shodují s principy uplatňovanými při práci s jakoukoli ohroženou skupinou. Návrh věcného záměru zákona o sociální pomoci z roku 1998 shrnuje dostatečně výstižně principy a zásady, které by měly subjekty poskytující sociální služby uprchlíkům přijmout za své. Ve vztahu ke klientovi by měly:

- Chránit práva a zájmy osob v obtížné životní situaci;
- Respektovat jejich důstojnost, soukromí a důvěrnost sdělení;
- Informovat každého klienta o možných postupech řešení a zapojit ho do řešení;
- Navrhovat a dbát, aby klienti obdrželi potřebnou sociální pomoc od příslušných institucí;
- Respektovat jedinečnost každé osoby bez ohledu na její:
 - původ,
 - etnickou příslušnost,

- rasu či barvu pleti,
- mateřský jazyk,
- věk,
- zdravotní stav,
- sexuální orientaci,
- ekonomickou situaci,
- náboženské a politické přesvědčení,
- a bez ohledu na skutečnost, jak se tato osoba podílí na životě společnosti;

- Poskytovat sociální pomoc v souladu se stavem moderních odborných poznatků a praktických zkušeností;

- Aktivně vyhledávat osoby v obtížné životní situaci.

Úmluva určuje základní standardy práce s uprchlíky. Každý smluvní stát má povinnost zajistit uprchlíkům určitou životní úroveň především v oblasti:

- Ubytování,
- Zaměstnání,
- Sociálního zabezpečení,
- Zdravotní péče,
- Vzdělání.

Doporučenými etnickými principy přístupu k uprchlíkům jsou:

- Respekt;
- Důvěrnost;
- Zásada neškodit;
- Spravedlnost.

Je třeba mít na paměti, že uprchlíci nepřestávají mít základní lidské potřeby ani v novém či nepřátelském prostředí. Podle vymezení Vysokého komisariátu pro uprchlíky OSN jsou to následující potřeby:

- Rodinný život- uprchlíci potřebují být členy rodiny, být schopni vychovávat své děti podle tradičních hodnot a přesvědčení;
- Soběstačnost- uprchlíci potřebují vědět, že mají život ve svých rukou;

- Komunikace- jazyk se může stát závažnou překážkou, nemohou-li se lidé domluvit, dochází lehce k nedorozumění;
- Lidská důstojnost- zachování lidské důstojnosti je tím nejzákladnějším předpokladem pomoci uprchlíkům;
- Zaměstnání- aktivita je základním předpokladem pro tělesné i duševní zdraví člověka;
- Identita- patřit do společnosti znamená mít podporu kolektivu, přijímat a projevovat solidaritu a v nouzi se dočkat pomoci.

3.3.1 LEGISLATIVNÍ RÁMEC SOCIÁLNÍ PRÁCE S UPRCHLÍKY V ČR

Do roku 1990 nebyla naše země z pochopitelných důvodů vyhledávaným útočištěm, naopak komunistické Československo lidé opouštěli a hledali azyl v jiných zemích. Po pádu komunismu bylo třeba nově řešit otázku migrace a azylu. Příslušné zákony prošly mnoha úpravami. Souběžně s nimi se stále vyvíjí a propracovává přístup k žadatelům o azyl a k azylantům.

Nevládní organizace zaměřené na uprchlickou problematiku především vyplňují „prázdná“ místa systému a snaží se uplatňovat jiný přístup než stát. K jejich významným rolím patří bezpochyby i upozorňování na nedostatky státního systému, na porušování práv uprchlíků a rozvíjení aktivit směřujících ke zjednání nápravy.

Cizinec, který hodlá v ČR požádat o udělení azylu, musí projevit úmysl požádat o azyl. Ve většině případů musí žádost podat v přijímacím středisku MV ČR, kde je s ním projeven vstupní pohovor o důvodech a kde také musí strpět sejmutí otisků prstů, provedení identifikačních úkonů a podrobit se lékařské prohlídce. Tato vstupní procedura trvá zhruba 21 dnů, poté je žadatel o azyl převeden do pobytového střediska. Pobytové středisko je možné opustit na dobu jednoho měsíce na základě tzv. propustky, nebo je možné odejít tzv. do soukromí. V takovém případě nemůže být žadateli o azyl poskytována stejná podpora jako v pobytovém středisku.

OAMV MV ČR má podle zákona rozhodnout o žádosti o azyl do 90 dnů, lhůtu je možné prodloužit. Zjevně nedůvodné žádosti o azyl, u kterých je např. zjištěno, že slouží čistě k legalizaci pobytu na území ČR, nebo případy, v nichž žadatel o azyl uvádí jen ekonomické důvody, jsou rozhodovány ve zrychleném řízení. Mnoho žadatelů však čeká na vydání rozhodnutí až několik let. Azyl může být udělen, pokud je během azylového řízení zjištěno, že žadatel byl pronásledován z důvodů uvedených v Úmluvě.

Azyl může získat osoba, která je manželem/manželkou azylanta, jeho nezletilým dítětem nebo rodičem azylanta mladšího 18 let. Azyl může být ve výjimečných případech udělen z humanitárních důvodů.

Výsledkem žádosti je v ČR v naprosté většině případů zamítnutí. Odmítnutý žadatel má možnost podat žalobu ke krajskému soudu místně příslušnému podle místa pobytu žadatele. Krajský soud může věc buď znovu vrátit k projednání nebo rozhodnutí OAMP MV ČR potvrdit. Negativním rozhodnutím krajského soudu de facto končí azylová procedura. Poslední možností odmítnutého žadatele je ještě podání kasační stížnosti k Nejvyššímu správnímu soudu v Brně a na jejím základě získání ročního víza. Pokud Nejvyšší správní soud neuzná kasační stížnost za opodstatněnou, je bývalý žadatel o azyl povinen vycestovat z území ČR. Novou žádost o azyl může podat až za dva roky od nabytí právní moci posledního rozhodnutí o azylu.

Po uplynutí jednoho roku od zahájení azylové procedury mohou žadatelé o azyl pracovat, ovšem pouze na základě pracovního povolení vydaného na omezenou dobu a pouze na konkrétní pracovní místo. Žadatelé žijící v uprchlických střediscích dostávají měsíční kapesné 360 Kč na dospělé osobu na měsíc, na děti polovinu. Žadatelé žijící mimo pobytová střediska mohou požádat o tzv. finanční příspěvek, který se rovná částce životního minima v ČR a je vyplácen po dobu tří měsíců. Pokud zde žadatelé žijí déle než jeden rok, mohou také požádat o dávky státní sociální podpory.

Pokud je žadateli azyl udělen, stává se z něj azylant neboli uznaný uprchlík. Tím získává stejná práva a povinnosti jako český občan. Jediné právo, které nemají je právo volební. Je také zařazen do státního integračního programu. Po pěti letech může azylant žádat o udělení českého státního občanství.³⁰

3.3.2 INTERKULTURNÍ ROZDÍLY

Hodnotový profil společnosti by se měl konstruovat podle následujících otázek, na které kultura dává odpověď:

- Jaká je vrozeně lidská povaha a jak může být měněna?
- Jaký má být poměr člověka k přírodě?
- Kde leží těžiště času?

³⁰ *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 331-344. ISBN 80-7367-002-x.

- Jaký druh činnosti je pro člověka nejlepší?
- Jaký typ vztahů k lidem má převažovat?

Obecné dimenze, v nichž se jednotlivé národnostní menšiny liší:

- Mocenský odstup- očekávání, že moc bude rozdělena nerovnoměrně;
- Vyhýbání se nejistotě- upřednostňování jistoty před rizikem;
- Individualismus/kolektivismus- jako závislost jednotlivce na rodině a na jiných skupinách, do nichž patří;
- Maskulinita/feminita- jako zdůraznění průbojnosti, resp. Přizpůsobivosti;
- Krátkodobá orientace/dlouhodobá orientace- zaměření na současnost a blízké cíle versus zaměření na vzdálené cíle.

Hodnotové klima kultury týkající se rodiny můžeme vymežit následujícím okruhem otázek:

- Kdo může zakládat manželství a za jakých podmínek?
- Kdy je v lidském životě vhodná doba na zakládání rodiny?
- Kdy a za jakých podmínek je žádoucí mít děti?
- Kolik dětí by měl jeden pár či jedna žena mít?
- Jaká je žádoucí skladba rodinné domácnosti?
- Jak mají být rozděleny role v domácnosti?
- Je možné se rozvést? Pokud ano, za jakých podmínek?
- Kdo z rodičů po rozvodu má přejímat péči o dítě a jeho materiální zajištění, případně jak se na tom rodiče mají podílet?
- Kdy je žádoucí, aby děti odešly z rodiny?
- Jakým způsobem mají být děti po odchodu z rodiny podporovány?

Hodnotové klima týkající se rodinných záležitostí je proměnlivé.

Současná ideální podoba rodiny v naší kultuře počítá s rovnocenným postavením muže a ženy, s jejich kooperací při vedení domácnosti, výchově dětí i při obstarávání prostředků pro život rodiny. Za žádoucí se považuje pouze dvougenerační soužití a kontakt s širší rodinou by měl mít podobu „intimity na distanc“. Tolerance k rozvodům je vysoká. Emocionální spokojenost dospělých a nasycení psychických potřeb dětí stojí

jako hodnota vysoko. Výchova dětí má být kombinací láskyplné péče a citlivého trvání na pravidlech. Fyzické trestání se pokládá za výjimečný prostředek umravňování dětí.

Fakticky se od tohoto ideálu část rodin odchyluje; přidrží se starších tradic, pokud jde o mužskou roli i o výchovné přístupy k dětem.

V současných státech existují skupiny, které se kulturními zvyklostmi a jazykem liší od tzv. většinové společnosti. Bývají označovány jako etnické skupiny nebo menšiny. Někdy jsou to skupiny pobývajících na určitém území po staletí, jindy jde o čerstvé imigranty, kteří přišli do nové země za prací či z důvodu jiných nepříznivých podmínek života v zemi původu.

Pokud rodina nepatří k tzv. většinové společnosti, dostává se dítě ve škole a ve skupinách vrstevníků do kontaktu s jinou kulturou. Tako jeho rodiče se v zaměstnání a při dalších příležitostech dostávají do styku s odlišným kulturním prostředím. Pokud se sami aktivně snaží přizpůsobit a potlačují svou původní kulturu, označuje se tento proces jako asimilace nebo také akulturace. Takzvaná integrace je na rozdíl od tohoto strategie, při níž se příslušníci etnické skupiny v určitých zvyklostech přizpůsobují, a v jiných nikoli. Mohou se bránit vlivu „okolní kultury“ a distancovat se od ní, žít separovaně. Pak se rodina a společenství místní etnické skupiny stává jakousi tvrzí proti vlivu jiného sociálního prostředí.

Ve většinové společnosti jsou přítomny tendence, které některou z výše uvedených strategií podporují. Společnost může být naladěna proti „cizorodému živlu“ a na základě předsudků blokovat příslušníkům etnických menšin:

- Přístup ke vzdělání,
- Přístup na trh práce,
- Přístup k pěstování původní kultury.

Etnická skupina je pak marginalizována. Tolerantní postoje většinové společnosti naopak podporují integraci. Je známou skutečností, že zhoršení ekonomické situace státu zdvihá nepřátelské nálady vůči „cizím“ skupinám obyvatel zejména v nejvíce frustrovaných vrstvách většinové společnosti.

3.3.3 KULTURNÍ KOMPETENCE

Kulturní kompetence je soubor postojů, způsobů chování, pracovních postupů a také politických rozhodnutí umožňující pracovníkům přiměřeně zvládat práci v situacích, v nichž se dostávají do kontaktu rozdílné kultury.

Kdybychom schopnost lidí orientovat se ve vlastní kultuře a řídit v ní svůj život nazvali souhrnně inteligencí, pak v každé kultuře bude mít tato inteligence jiné komponenty. I kdybychom v inteligenci rozlišili jen velmi hrubě kognitivní, emocionální a sociální složku, nebudou mít tyto složky při srovnávání různých kultur stejnou povahu a poměr.

Pracovník s dostatečnou kulturní kompetencí by se měl nejen dobře orientovat v postojích, v systému komunikací a rolí, v institucích a v hodnotách skupiny, s níž pracuje, ale měl by vědět, jak tato skupina vnímá jiné významné skupiny, zejména tzv. většinovou společnost, k níž obvykle pracovník patří. Měl by být také dobře obeznámen s tím, k jakým typickým problémům dochází při střetu kultur, na jejichž hranici pracuje.

31

³¹ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, s. 92-98. ISBN 9788073677398.

3.4 ZDRAVOTNĚ ZNEVÝHODNĚNÍ

3.4.1 HANDICAPOVANÝ

Je několik definic pojmu handicap, dle pohledu a oboru, který tento pojem definuje. Zde jsou některé z nich:

Sociální pohled- *„Nepříznivá sociální situace člověka vyplývající z poruchy nebo omezené schopnosti (disability). Hendikepovaný člověk nemůže naplňovat očekávání, která jsou v dané době a kultuře spojována s „normalitou“. Člověk může být znevýhodněn v orientaci, samostatném pohybu, ve vedení samostatného života (hendikep může ovlivňovat zvláště instrumentální všední činnosti, jakými jsou nakupování, vaření, uklízení, cestování, nebo bazální všední činnosti, jimiž jsou jídlo, udržování hygieny, oblékání, chůze), ve schopnosti se ekonomicky zajistit, v sociálních kontaktech apod. Zatímco porucha nebo omezení schopnosti mohou být neovlivnitelné (např. způsobené vrozenou vadou, nevyléčitelnou nemocí), hendikep ovlivnitelný je- je třeba jej kompenzovat systémovými opatřeními (např. odstraňováním architektonických bariér), změnami v postojích většiny, případně pomáháním, které sahá podle závažnosti postižení od výpomoci až po intenzivní péči v ústavním zařízení.“*³²

Psychologický pohled- *„Dle doporučení WHO znevýhodněný jedinec, který zamezuje nebo omezuje výkon jeho normální role. Jde o sociokulturně ovlivněný důsledek přímo neovlivnitelného poškození nebo postižení. Míra, v níž je postižený jedinec handicapován, je tedy dána tím, nakolik mu společnost vytvoří podmínky pro překonávání důsledků postižení, nakolik pomoc okolí odpovídá závažnosti poruchy, např. vozíčkář je handicapován v prostředí s množstvím architektonických bariér, zatímco v v bezbariérovém prostředí sice zůstává postižený, ale v mnoha ohledech není jinak znevýhodněný, jeho handicap je zmírněn neb odstraněn. Pro svou vázanost na sociální kontext není handicap užíván jako základní součást diagnostiky. Dva jedinci se stejným postižením se mohou cítit rozdílně handicapovaní mimo jiné i v důsledku toho, že každý z nich má psychologicky jinou úroveň adaptability.“*³³

³² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 312 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

³³ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

Pedagogický pohled- „Znevýhodněný jedinec v důsledku jeho postižení (tělesného, mentálního, smyslového) nebo příslušnosti k určité skupině (např. etnické minoritě). Zasahuje jak vzdělávací dráhu postiženého jedince, tak jeho sociální vztahy. Míra handicapu závisí nejen na samotném postižení, ale i na podmínkách, které společnost k jeho vyrovnávání poskytuje.“³⁴

Pohled na handicap podle WHO- Podle definice Světové zdravotnické organizace je handicap nevýhoda, újma vyplývající z poškození či zneschopnění, které je na překážku snaze osobě plnit úlohu, která je pro tu osobu normální. Handicap je tedy sociálním pojmem, reprezentujícím sociální důsledky a životního prostředí se týkající důsledky poškození a zneschopnění osoby.³⁵

Tabulka 2- Odhad počtu zdravotně postižených v ČR³⁶

Typ postižení	Počet lidí s postižením
Zrakové znevýhodnění	60 tisíc (z toho u 17 tisíc velmi těžké postižení)
Sluchové znevýhodnění	300 tisíc (z nich 15 tisíc zcela hluchých)
Poruchy řeči	60 tisíc
Slepohluchota	1500
Mentální znevýhodnění	300 tisíc
Vady pohybového ústrojí	300 tisíc
Diabetes	480 tisíc (z nich 70 tisíc inzulinovaných)
Cévní mozkové příhody	150 tisíc
Epilepsie	140 tisíc
Duševní nemoc	100 tisíc

³⁴ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009, 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

³⁵ KOVÁŘOVÁ, Lenka. *Vzdělávání handicapovaných*. Praha, 2012. Bakalářská. Univerzita Jana Amose Komenského.

³⁶ MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ, Pavla KODYMOVÁ. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 90. ISBN 80-736-7002-X.

Mezinárodní klasifikace fungování, disability a zdraví/ Mezinárodní klasifikace postižení, vad a handicapů- „Dokument ve dvou verzích vydaný Světovou zdravotnickou organizací (WHO). Jeho v současnosti platná verze má proti původní změněný název. (Pro současnou verzi se užívá zkratky ICF). Představuje standardní popis zdraví a jeho poruch. Klasifikuje základní součásti zdraví a také podmínky zdraví. Obsahuje dva základní seznamy. Jeden se týká fungování těla a jeho struktur, druhý se týká činností a možností participace. Tato nová verze klasifikace se odklonila od starší koncepce založené na popisu následků nemocí a upřednostnila přístup založený na popisu „složek zdraví“.³⁷

Velkým problémem handicapovaných je diskriminace. Ta se dá definovat jako: „Odlišování, odlišný přístup. Obvykle ke skupinám lidí určitého věku, pohlaví, rasového nebo etnického původu nebo hlásícím se k určité kultuře a náboženství nebo ke skupinám, které mají určitou nevýhodu, případně krajové sociální postavení, a tímto znakem se liší od jiných lidí. Tyto skupiny mohou být systematicky znevýhodňovány, a to zákony, podzákonnými normami, publicitou, předsudky a hlavně faktickým chováním lidí, s nimiž se tyto skupiny lidí dostávají do styku. Jako nepřímá diskriminace je označován stav, kdy neutrálně zamýšlené opatření, kritérium nebo praxe znevýhodňují jednu skupinku úkor jiných. Pozitivní diskriminace je obvykle organizovaná státem a má formu sociálních programů či projektů dočasně usnadňujících dříve znevýhodněné skupině přístup ke vzdělání, na trh práce či ke službám. Negativní diskriminace je spontánní jev zesilující v období hospodářských a politických otřesů; i ten však může dostat podobu legislativy znevýhodňující určité skupiny. Negativní diskriminace zesiluje také po dosažení tzv. prahu nasycení domácí země přistěhovalci, čímž je v praxi obvykle míněno nasycení trhu práce. Sociální pracovníci by měli působit proti systematickému znevýhodňování jednotlivců a skupin; k tomu nestačí praxe zbavená negativní diskriminace, je třeba aktivní antidiskriminační praxe.“³⁸

³⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 312 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

³⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 312 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

3.5 OSOBY SE ZÁVISLOSTMI

Velmi důležitou otázkou je, co to vlastně drogová závislost je a kdo je touto závislostí nejvíce ohrožen.

Nejdříve by bylo dobré vysvětlit, co je to vlastně závislost jako taková.

Jsou různé definice závislostí, zde jsou jen několik z nich:

„Stav, v němž se člověk není schopen obejít bez určité látky, případně činnosti. Má obvykle jak stránku fyzickou, tak psychickou i sociální.“³⁹

„Stav chronické nebo periodické otravy opakovaným použitím přirozené nebo syntetické drogy, která poškozuje postiženého i společnost. Dnes většinou užíván termín závislost drogová nebo přesněji závislost látková. Droga má totiž ve farmakologii jiný význam, než je tomu v případě „drogové“ závislosti, kde je zneužívanou látkou. U závislosti jde o zvláštní patologický vztah mezi organizmem a látkou (drogou), vznikající opakovaným užitím látky, která posléze vede k periodicky se opakující intoxikaci spojené se silnou touhou až nutkáním opakovaně látku užívat. Bývá snížena schopnost sebeovládání ve vztahu k užívání látky, dávky je třeba zpravidla zvyšovat, aby bylo dosaženo žádoucího účinku, vynechání užívání může vést k abstinenčním příznakům. Droga začne posléze „organizovat“ celý život nemocného. Zvýšené riziko vzniku závislosti, především u lidí, kteří vyhledávají stále nové zážitky a lidí s genetickou dispozicí, což je prokázáno především u synů osob závislých na alkoholu. Predisponujícími faktory jsou kriminální subkultura, chudoba, lehký deficit intelektových schopností, což je nejlépe prokázáno u kouření, dále chybějící láskyplná péče v útlém dětství, rozvrácená rodina. V biologických mechanismech se uplatňuje organické poškození mozku opakovanými intoxikacemi a z neurotransmiterů především dopamin, často také endorfíny. Naproti tomu zvýšené serotoninové neurotransmise, navozené např. antidepresivy typu SSRI mohou pomoci zbavit se závislosti, protože serotonin tlumí impulzivitu, která je často s užíváním drogy spojena a zmírňuje depresi, která bývá následkem abstinence. K nejrozšířenějším závislostem patří:

- Kouření
- Kofeinismus

³⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 254. ISBN 978-80-7367-368-0.

- Alkoholismus

Medicínsky nejzávažnější je injekční podávání opiátů a stimulancií.“⁴⁰

„Závislost je stav, kdy někdo je podmíněn nějakou okolností nebo situací, kterou potřebuje (nebo si myslí, že ji potřebuje) ke své existenci. Živé organismy jsou závislé na dostatku kvalitní potravy, vody, vzduchu atd. Závislostí na osobě se rozumí obvykle závislost na její péči, lásce nebo přítomnosti (např. za normálních okolností je malé dítě závislé na svých rodičích). Velice často je závislost způsobena tím, že člověku něco nahrazuje (např. přejídáním je velice často potlačována samota, smutek, sebelítost). Závislost jako taková pak přináší únik (např. při požití alkoholu nemyslí dotyčný člověk na věci, které ho sužují).“⁴¹

Velmi důležité je uvědomit si, že závislost může být jak negativní (o té je celá tato práce), ale i pozitivní a každý člověk je na něčem závislý, ale v případě drog je to vždy jen negativní závislost.

Závislost vzniká na základě návyku, což je: „Opakované pravidelné nebo nepravidelné užívání psychoaktivních látek vedoucí k nutkání opakovat intoxikaci. Abstinence nebo omezené užívání látky je pro člověka s návykem nesnadné. Touha po látce je tak silná, že osoba s návykem je schopna porušit téměř všechny normy, aby návykovou látku získala. Na návykovou látku se získává tolerance. Při její nedostupnosti vzniká odvykací syndrom.“⁴²

Velmi důležitým termínem spojeným s návykem je návyková látka, kterou jde definovat jako: „Jakákoli na psychiku a tělo působící látka vyvolávající u lidí závislost. Může jít o alkohol, léky, potraviny, látky připravené jen proto, aby byly užívány jako drogy aj. Rychlost vzniku návyku a jeho síla závisí na typu drogy a na individuální vnímavosti vůči droze. Některé drogy jsou společností dobře tolerovány, ale ne všechny drogy jsou neškodné (v našem typu společnosti např. alkohol, tabák). Jiné jsou tabuizovány a jejich užívání je kriminalizováno, i když nemusí mít ani pro závislou osobu, ani pro společnost závažné následky (v našem typu společnosti např. látky

⁴⁰ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 699. ISBN 80-7178-303-X.

⁴¹ Závislost. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-06-30]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost>

⁴² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 111. ISBN 978-80-7367-368-0.

připravené z konopí). Závislost na alkoholu, psychofarmakách, kokainu, opiátech, na halucinogenech a čichání těkavých látek může vést- a často vede- ke změnám osobnosti, k nevratnému poškození zdraví i ke smrti. Osoby závislé na těchto látkách se mnohem častěji než jiní lidé dopouštějí sebevraždy. Žijí-li v rodině, mají tendenci na ní parazitovat.“⁴³

„Užívání návykové látky vede k závislosti jen někdy. Experimentování s drogami je dnes velmi časté, zejména u mladých lidí žijících ve velkoměstech. Problémové užívání již má zřetelné důsledky psychické a sociální. Závislost na návykové látce je stav, v němž se uživatel bez drogy nedokáže obejít, takže touze drogu získat je ochoten podřídit většinu jiných hodnot. Fyzická složka závislosti je návykem těla. Nedostane-li tělo drogu, reaguje abstinčním syndromem, jenž je u většiny návyků medicínsky zvládnutelný během dvou týdnů. Psychickou komponentou závislosti je nutkání vzít si drogu, dostat se s její pomocí do příjemného stavu. Dá se zvládnout intenzivní léčbou, nejlépe v terapeutické komunitě. Závislost na návykové látce má i sociální složku. Ta ohrožuje závislého člověka při každém kontaktu s prostředím, ve kterém je normální nebo žádoucí drogu brát. I člověk, který během pobytového léčení drogu nebral, ji může začít brát pod vlivem lidí, s nimiž se poté zase začne stýkat. Sociální závislost se dá zvládnout jen dlouhodobou následnou péčí. V ČR se drogové závislosti léčí ve státních zdravotnických zařízeních, u mladistvých též v zařízeních školských (střednědobé a krátkodobé léčby) a v zařízeních nestátních neziskových organizací (kromě jiných forem též dlouhodobé, i více než roční léčby v terapeutické komunitě).“⁴⁴

Pojem spojený s uživateli drog je i kontaktní centrum nebo také K-centrum, což je nízkoprahové zařízení určené klientům, jimž stačí pravidelný nebo občasný ambulantní program. V ČR se termín užívá pro zařízení sloužící lidem, kteří užívají návykové látky a nevyužívají jiné služby. Klient se může obrátit na kontaktní centrum bez doporučení, anonymně a kdykoli v době, kdy je otevřené. Doba pobytu klienta bývá

⁴³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 111. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁴⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 254. ISBN 978-80-7367-368-0.

omezena na několik málo hodin; klientům je zakázáno manipulovat v zařízení s drogami a dopouštět se násilí. Zařízení poskytuje tyto služby:

- výměnu injekčních jehel a stříkaček,
- poskytování kondomů,
- zdravotní ošetření,
- možnost hygieny,
- možnost vyprat si prádlo,
- možnost přípravy a konzumace jednoduchého jídla,
- osvětové skupinové programy,
- individuální poradenství a motivační trénink,
- testování na přítomnost viru HIV nebo hepatitidy.

Kromě toho zprostředkovává intenzivní léčbu osobám závislým na drogách, resp. problémovým uživatelům drog. U těch, kteří terapii odmítají nebo pro ni zatím nejsou dostatečně motivováni, se předpokládá, že dlouhodobý kontakt s kontaktním centrem motivaci pro léčení zvýší. Služby mohou být poskytovány anonymně i neanonymně- podle přání klienta. Poradenské služby jsou kromě klientů poskytovány i jejich rodinám, přátelům a jiným iniciátorům kontaktu. Zařízení je buď součástí komplexní péče, nebo je samostatné, v ČR nemusí mít statut zdravotnického zařízení- s výjimkou případů, kdy je klientům poskytována substituční droga nebo farmakoterapie.⁴⁵

3.5.1 PATOLOGICKÁ ZÁVISLOST

V jednom z psychiatrických významů je závislost nekontrolované nutkání opakovat své chování bez ohledu na jeho dlouhodobé důsledky.

Příčiny

Vznik závislosti je pravděpodobný u většiny látek nebo chování, které přímo způsobují intenzivní pocit úlevy a potěšení nebo zbavují bolesti. Pokud je však tento přínos spojen s výraznými škodami na zdraví nebo na společenských vztazích a pokud člověk ztrácí schopnost přínosy a rizika racionálně zvažovat, jde o patologickou závislost.

⁴⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 88-89. ISBN 978-80-7367-368-0.

Závislosti na prožitcích způsobují hormony, které se uvolňují bezprostředně při vykonávané činnosti či přítomnosti objektu závislosti:

- adrenalin – hormon uvolňovaný strachem je zodpovědný za krátkodobě v organismu zvýšenou aktivitu. Urychluje srdeční tep, zvyšuje rozklad glykogenu na jednodušší monosacharidy, ale také roztahuje cévy v kosterních svalech a zvyšuje tak jejich okysličování. Návyk může také způsobovat pocit úlevy při kriminálním chování, kradení, násilí, hraní, testování, apod.
- noradrenalin – hormon umožňující tělu překonávat krátkodobou zátěž a zvýšenou aktivitu
- dopamin – hormon zodpovědný za vnitřní motivaci, který způsobuje šťastné pocity při dosažení cíle a zároveň může vyvolávat určitou závislost. Tento hormon působí přímo na vegetativní nervovou soustavu, při jeho zvýšené hladině jsou tedy znatelné fyziologické příznaky jako např. zrychlený srdeční tep nebo zvýšení krevní tlak.
- serotonin – hormon podílející se na vzniku nálad. Jeho zvýšená hladina vyvolává šťastné pocity, zatímco při jeho nedostatku se projevuje podrážděnost a deprese. Zároveň ale také ovlivňuje příjem potravy a cyklus spánku a bdění, jeho zvýšená či naopak snížená hladina proto může způsobovat poruchy spánku a příjmu potravy.
- testosteron – hormon podílející se na zvýšení sexuální touhy, vzrušení, žádostivosti a odměňování orgasmem.

3.5.2 ZÁVISLOSTI NA LÁTKÁCH

Psychoaktivní droga (též psychotropní nebo omamná látka, často nepřesně droga nebo návyková látka) je chemická látka primárně působící na centrálně nervovou soustavu, kde mění mozkové funkce a způsobuje dočasné změny ve vnímání, náladě, vědomí a chování. Například hormon dopamin může být také ve velkém množství uvolňován drogami (hlavně amfetaminy), kvůli čemuž se pocit zamilovanosti často přirovnává k drogovému opojení. Časté užívání psychoaktivních návykových látek může vést ke vzniku fyzické či psychické závislosti.

3.5.3 PŘÍZNAKY

Za příznaky patologické závislosti ve vztahu k psychoaktivní látce je považováno:

- Chuť (bažení, tzv. craving) vůči předmětu závislosti
- Vytlačování a zanedbávání jiných potřeb, např. přátel, koníčků...
- Snížené sebeovládání specificky ve vztahu k předmětu závislosti, tj. například užívání látky i přes jasné vědomí její škodlivosti
- Zvyšování tolerance – osoba „snese“ čím dál větší množství a účinek je ve vztahu k množství čím dál menší, takže se zvyšuje potřeba
- Abstinenční příznaky po vysazení

3.5.4 DRUHY ZÁVISLOSTÍ PODLE PŘEDMĚTU ZÁVISLOSTI

- Závislost na psychoaktivních látkách (drogách, psychofarmakách) – viz drogová závislost
- Závislost na činnosti
- Patologické hráčství (gambling) – potřeba hrát hry (i počítačové)
- Kleptomanie – potřeba krást
- Hypersexualita – nymfomanie, satyriáza
- Workoholismus
- Patologická závislost na osobě
- Žárlivost
- Závislost na pornografii
- Existuje také závislost na informacích.

3.5.5 OZNAČENÍ ZÁVISLÉ OSOBY

Osoba, která je závislá, se lidově nazývá „závislák“. Osoba závislá na drogách je narkoman či toxikoman. Osoba užívající tabák (nikotin), látky obsažené v cigaretách a zpravidla na nich závislá je kuřák. Osoba závislá na pití alkoholických nápojů je alkoholik. Osoba závislá na práci je workoholik. Osoba závislá na hazardních hrách je gambler.⁴⁶

⁴⁶ Závislost (psychologie). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost_\(psychologie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost_(psychologie))

3.5.6 5 FÁZÍ ZÁVISLOSTI:

- 1) *Experimentální užívání drog-* v tomto stadiu je droga užívána občasné a nepravidelně a její užívání nemusí mít žádné následky.
- 2) *Příležitostné užívání drogy-* tito uživatelé berou drogu pravidelně, ne častěji než jednou týdně, obvykle ve volném čase, užívání drogy je součástí životního stylu; následky užívání se projeví jen bezprostředně po aplikaci, jinak uživatel nemusí mít větší problémy ve své psychické rovnováze a sociálním fungování.
- 3) *Pravidelné (škodlivé) užívání drogy-* tito uživatelé berou drogu pravidelně (více jak jednou týdně); užívání drogy je součástí životního stylu; následky užívání se již projevují jistými škodlivými účinky.
- 4) *Problémové užívání drogy-* užívání je pravidelné a ovlivňuje soukromý, případně pracovní život člověka; existují již také známky zdravotních problémů souvisejících s aplikací drogy; droga je užívána rizikovým způsobem (např. nitrožilní aplikace).
- 5) *Závislost na droze-* projevuje se vyšší tolerancí k droze (dávky je třeba zvyšovat k dosažení žádoucího účinku); uživatel po droze trvale touží, této touze se postupně podřizuje celý jeho život; uživatel má zřetelné zdravotní, psychické i sociální problémy způsobené užíváním drogy.⁴⁷

3.5.7 CÍLE A PRINCIPY PRÁCE S UŽIVATELI DROG

1. Co je účinné, musí být dostupné, co je dostupné, musí být účinné- podporování a dosažitelnost účinných postupů a přístupů má jít ruku v ruce s tlumením (nepodporováním) postupů, u kterých není účinnost prokázána.

2. Odstranit bariéry včasné pomoci, zabránit odloženému využívání služeb- včasná intervence je účinnější než opožděné léčení. Čekat na to, až bude klient motivován k léčbě vážnými zdravotními, vztahovými nebo jinými problémy, znamená odkládat léčení. S klientem se dá pracovat vždy. Zajímat se o jeho motivaci k intenzivní léčbě a ve vhodný okamžik ji podpořit můžeme i v době, kdy si klient jen chodí vyměňovat injekční jehly a stříkačky. Smysl

⁴⁷ Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 212. ISBN 80-7367-002-x.

může mít i nedobrovolné léčení závislosti- každé období, kdy klienta žije bez drogy, může znamenat významný impulz pro změnu klientova postoje k sobě i k droze.

3. Zabránit fenoménu otáčivých dveří- jediným řešením je dlouhodobá komplexní péče. Fenomén otáčivých dveří bývá důsledkem toho, že léčba není dotažena do konce, není naplněno tzv. léčebné kontinuum: nenavazuje po ní následná péče a její součástí není prevence relapsu (návratu k užívání drog po určitém období abstinence). Tradiční biomedicínský model viděl v relapsu fatální selhání klienta. Toto pojetí bylo v poslední době přehodnoceno: „Relaps je událost, která se může dostavit v průběhu léčby i po jejím ukončení. Tuto možnost nesmí ignorovat ani klient, ani terapeuti. Naopak, v terapeutickém procesu je nezbytné se na ni aktivně zaměřit a nepokládat ji za totální selhání, ale za zvláštní příležitost k učení a pozitivnímu vývoji.“⁴⁸

3.5.8 ODSTRANĚNÍ ZÁVISLOSTI

Klasické odstranění je metodou odpírání. Dotyčný se učí, jak se vyhnout rizikovému chování. Velice často je to spojeno s celkovou změnou životních návyků, prostředí a lidí, se kterými se dotyčná osoba schází. Další možností je odstranění příčin, tedy odkrytí toho, co dané osobě činnost přináší, nahrazuje, a řešení problému, před kterým utíká do drog.⁴⁹

Odvykací syndrom/ abstinenční syndrom/ odvykací stav je to soubor příznaků, který se objeví u osoby s návykem na psychoaktivní látku po jejím vysazení nebo po snížení dávek. Příznaky tvořící odvykací syndrom jsou v řadě případů opakem stavů, jež návyková látka vyvolávala. Jestli látka vyvolávala euforii, odvykacím příznakem je deprese, pokud návyková látka tlumila psychiku, při odvykání je člověk předrážděný a trpí nespavostí. Některé příznaky odvykacího syndromu však z účinků psychoaktivní látky odvodit nelze.⁵⁰

⁴⁸ *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 211-224. ISBN 80-7367-002-x.

⁴⁹ Závislost. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-06-30]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost>

⁵⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 125. ISBN 978-80-7367-368-0.

3.6 NEZAMĚSTNANÍ

V souvislosti s nezaměstnaností je třeba si říci co to přesně je minimální mzda. Podle práva platného v ČR (z.1/1991 a průběžně vydávaná nařízení vlády) jde o nejmenší možnou mzdu, jakou od kteréhokoli zaměstnavatele v ČR může zaměstnanec dostávat. I když zaměstnancův nárok na mzdu nedosáhne výše minimální mzdy, je zaměstnavatel povinen mzdu navýšit do hranice každoročně upravené nařízením vlády. V kolektivních smlouvách lze dohodnout minimální mzdu vyšší, než je stanovena vládou. Nárok na minimální mzdu mají všichni zaměstnanci v pracovním poměru nebo v obdobném pracovním vztahu. Má-li zaměstnanec takových poměrů nebo vztahů více, platí jeho nárok na minimální mzdu u každého zaměstnavatele samostatně. Doplácení mzdy do výše minimální mzdy ze strany zaměstnavatele není závislé na výkonu zaměstnance.⁵¹

Nezaměstnanost je stav, ve kterém je člověk schopný práce a ochotný pracovat nemá placené zaměstnání. Obvykle používaným kritériem ochoty pracovat jsou kontakty s úřadem práce, resp. s potenciálními zaměstnavateli. Změny ve struktuře pracovních příležitostí vyvolávají ve většině vyspělých zemí jako doprovodný jev strukturální (technologickou) nezaměstnanost, která nejvíce postihuje mladé lidi s nízkou úrovní vzdělání. Druhou nejvíce postiženou skupinou jsou starší lidé kvalifikovaní pro práci v průmyslu. Jako frikční nezaměstnanost je označována nezaměstnanost vyvolávaná přirozenou mobilitou pracovníků svobodně se pohybujících na trhu práce. Jde o lidi, kterým skončila pracovní smlouva, nebo ji sami ukončili a kteří hledají nové zaměstnání. Pod tento pojem je zahrnována i nezaměstnanost absolventů škol, kteří po ukončení studia ještě nenašli práci. Sezónní nezaměstnanost je nezaměstnanost vyvolávaná sníženou poptávkou po pracovních silách v závislosti na střídání ročních dob. (Příkladem jsou služby pro rekreanty poskytované v letním období.) Pojem skrytá nezaměstnanost označuje nezaměstnanost osob, které nejsou registrovány na úřadech práce, nepracují nebo pracují bez formální smlouvy se zaměstnavatelem. Podstatnou část takto nezaměstnaných tvoří v západních společnostech vdané ženy. Jako stav neúplné zaměstnanosti je označována práce na

⁵¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 103. ISBN 978-80-7367-368-0.

snížený úvazek, kterou pracovníci museli akceptovat, nebo práce nevyužívající kvalifikaci pracovníka. Pro společnost představuje dlouhodobá nezaměstnanost velkou ekonomickou zátěž; nezaměstnanému se vyplácejí dávky, stát za něj platí pojištění a státní rozpočet přichází o jeho daně z příjmu. Dlouhodobá nezaměstnanost se výrazně podílí na vzniku chudoby. Vytváří tlak na větší přerozdělování společenské produkce. Za vážný společenský problém se považuje nezaměstnanost přesahující 6-10%. Nezaměstnaný ztrácí rychleji profesionální dovednosti než návyk chodit do práce. Rychlost ztrát je závislá na tom, jak dlouho předtím do práce chodil. Někdy tyto dovednosti a návyky ani získat nemůže, protože se stal nezaměstnaným hned po ukončení vzdělání, resp. po odpadnutí ze vzdělávací dráhy. Nezaměstnaným postupně klesá sebevědomí, objevují se u nich poruchy duševní rovnováhy, konflikty v rodině. Traumatem pro nezaměstnané může být i neschopnost účastnit se masového konzumu. Jiní nezaměstnaní nesou svou situaci flegmatictěji, věnují se rodině a koníčkům, to však ve státech, kde jim přerozdělování společenské produkce zabezpečuje přijatelný život. Hlavními strategiemi boje s nezaměstnaností v západních zemích jsou:

- kvalifikační a rekvalifikační programy,
- poskytování zvláštních služeb (informačních, poradenských, analytických) osobám hledajícím práci a podnikům hledajícím zaměstnance,
- vyrovnávání šancí v přístupu k zaměstnání,
- podpora tvorby pracovních příležitostí u soukromých zaměstnavatelů (např. formou daňových úlev),
- zřizování míst placených ze státního rozpočtu.

Nezaměstnanost patří v ČR k novým sociálním problémům, protože před rokem 1989 měli všichni občané podle zákona povinnost pracovat. Po roce 1989 měla v celostátním měřítku stoupající trend (na počátku roku 2003 činila 10%), v některých bývalých okresech severní Moravy a severních Čech činila míra nezaměstnanosti více než dvojnásobek tohoto průměru. V následujících letech nezaměstnanost klesala.⁵²

Do dramatických rozměrů narostl tento problém od konce sedmdesátých let 20. Století, kdy míra nezaměstnanosti v Evropě začala prudce narůstat a spolu s ní se začal

⁵² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 116-117. ISBN 978-80-7367-368-0.

zvyšovat také podíl neplnohodnotných pracovních kontraktů, jež neumožňují dostatečně se proti ztrátě zaměstnání pojistit.

V zásadě existují dva typy pojištění proti riziku nezaměstnanosti. V Evropě nejrozšířenější systém je založen na povinném placení příspěvků pojištění, přičemž v některých zemích jsou z této povinnosti vyjmuty nejvyšší příjmové kategorie. Naopak v zemích, jako je Dánsko a Švédsko, funguje takzvaný Gentský model založený na dobrovolném členství v odborech, které vyplácejí dávky v nezaměstnanosti z vybraného pojistného a mohou přitom počítat s finanční podporou státu.

Téměř všechny systémy podpory v nezaměstnanosti předpokládají, že pojištěnec odvádí pojistné po určitou dobu, než z něj začne čerpat. Navíc musí být pojistné placeno v určitém období před nastoupením vlastní nezaměstnanosti.

Prakticky všechny evropské systémy podpory v nezaměstnanosti čelí dnes dvěma hlavním problémům:

- Orientace na krátkodobou nezaměstnanost, která z velké části vysvětluje prudký nárůst počtu těch, kdo nemají na podporu nárok.
- Systémy jsou založeny převážně na příspěvcích z pojištění, a proto se při rostoucí nezaměstnanosti rychle rozevírají nůžky mezi příjmy a výdaji na nezaměstnanost.

Do systému pojištění proti této formě sociálního rizika je tak stále více zatahován stát, který musí vyrovnávat vzniklé deficity.⁵³

Definice nezaměstnanosti: Podle Mezinárodního úřadu v Ženevě se za nezaměstnaného považuje pouze jen uchazeč o zaměstnání, tedy občan, který není v pracovním nebo podobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost ani se nepřipravuje na budoucí povolání a požádal osobně nebo písemně o zprostředkování vhodného zaměstnání u úřadu práce v místě svého trvalého bydliště. Být nezaměstnaný není „nemít práci“, ale „nemít placené zaměstnání“.

3.6.1 DRUHY NEZAMĚŠTNANOSTI:

- První rozdělení:
 - Zjevně nezaměstnaní- registrovaní na úřadu práce

⁵³ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 64-65. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429415.

- Skrytě nezaměstnaní- skrytá pracovní síla. Tito lidé si práci nehledají ani se jako nezaměstnaní neregistrují.
- Neúplně zaměstnaní- musí akceptovat práci na snížený úvazek nebo práci nevyužívající plně jejich schopnosti a kvalifikaci.
- Druhé rozdělení:
 - Krátkodobá nezaměstnanost
 - Dlouhodobá nezaměstnanost
- Další rozdělení
 - Frikční- vzniká poté, co se zaměstnaná osoba dobrovolně vzdá svého pracovního místa, protože si hledá jiné zaměstnání. Tato nezaměstnanost trvá zpravidla krátce a nepřekračuje 1-2% zaměstnatelné populace.
 - Sezónní- krátkodobá a způsobují ji výkyvy v nabídce práce spojené s ročními obdobími nebo nerovnoměrná produkce v odvětvích, která jsou závislá na počasí.
 - Strukturální- vzniká na základě nesouladu mezi nabídkou práce určitého druhu a poptávkou. Důsledkem je pak vysoký počet volných, neobsazených pracovních míst a vysoký počet nezaměstnaných, kteří se však z výše uvedených důvodů nemohou uplatnit na volných místech.
 - Konjunkturální (cyklická)- vyvolána a posléze i potlačována cyklickými změnami v hospodářských aktivitách v makroekonomickém měřítku. V době makroekonomické recese je nezaměstnanost vyšší.

3.6.2 RIZIKOVÉ SKUPINY:

- Zdravotně znevýhodnění- mají šanci na uplatnění v chráněných dílnách. Vzhledem k rostoucímu důrazu na výkon produktivitu mají tito lidé stále menší možnosti uplatnit se na trhu práce. Doba jejich nezaměstnanosti je několikanásobně delší než u zdravých uchazečů. Jejich problémy bývají mnohdy komplexní povahy, kumulují se potíže ekonomické, psychické a zdravotní. Navíc takto nezaměstnaný může představovat zátěž pro rodinu, která v některých případech musí o postiženého člena celodenně pečovat.

- Absolventi škol- jsou znevýhodněni hlavně tím, že nemají pracovní zkušenosti a praxe v oboru, který vystudovali. Někteří vložili množství energie do studia oboru, po němž již na trhu práce není poptávky. Postrádají také pracovní kontakty usnadňující lepší orientaci na trhu práce. U tohoto typu nezaměstnaných hrozí nejen ekonomické problémy, ale i psychologické a výchovné potíže, zvyšuje se riziko asociálního chování a vytvoření nezdravé závislosti na rodičích.

- Starší lidé- prožívají ztrátu zaměstnání velice těžce. V předdůchodovém věku má již člověk fixní stereotypy, obtížně a pomalu se přizpůsobuje životu bez zaměstnání, který navíc po letech poctivé práce vnímá jako nespravedlnost a ponížení. V našich podnicích postihuje první fáze snižování počtu pracovníků právě lidi v předdůchodovém věku, v západoevropských zemích shledávají tento postup jako „tréninkový faktor“- pomáhá udržet tělesné a duševní schopnosti.

- Ženy- nepříznivé postavení vyplývá z faktu, že zaměstnavatelé upřednostňují mužskou pracovní sílu pro její větší územní mobilitu a nezatíženost starostmi o domácnost. U mladé ženy představuje možné těhotenství sociální hendikem, který jí na delší dobu vyřadí z pracovního procesu a pro zaměstnavatele znamená nejistotu. I po návratu z mateřské dovolené má někdy žena jen omezené pracovní možnosti především kvůli riziku časté absence a požadavkům na snížený pracovní úvazek.

- Lidé s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace- v současné době u nás představují nejpočetnější skupinu- celou jednu třetinu- dlouhodobě nezaměstnaných. Často jde o mladé obtížně vzdělavatelné lidi s malým zájmem o zaměstnání. Specifické charakteristiky jejich rodinného a sociálního života přispívají k jejich vydělování ze společnosti a vedou k vytváření nové třídy deklasovaných, která žije v trvalé závislosti na systému podpor sociálního zabezpečení. Pracovníci s nízkou kvalifikací budou navíc postupně stále více vytlačováni levnějšími a přesnějšími stroji.

- Romové- získávají zaměstnání stále obtížněji vzhledem ke zvyšujícím se nárokům zaměstnavatelů na úroveň kvalifikace, rozsah a kvalitu sociálních dovedností. Převážná část romského etnika patří mezi sociálně slabé

vrstvy s nízkou kvalifikací. Romské komunity tradičně nepocit'ovaly potřebu vzdělávat se a tato situace přetrvává dodnes. Ve srovnání s muži je situace výrazně horší u dívek a žen. Kromě nízké vzdělanostní úrovně je dalším hendikepem pracovní morálka neodpovídající požadavkům majoritní společnosti a obecně horší zdravotní stav romské populace. Zvýšená koncentrace romských obyvatel v určitých regionech vytváří lokality s vysokou nezaměstnaností a s nižší šancí získat pracovní místo nevytvářející kvalifikaci. Míra nezaměstnanosti v romské komunitě je v současnosti u nás triapůlkrát vyšší než v majoritní společnosti.

3.6.3 DŮSLEDKY NEZAMĚŠTNANOSTI:

- Psychické
- Sociální
 - Ztráta sociálního statusu- syntetický status- šest základních ukazatelů:
 - Objektivní charakteristika profese,
 - Prestiž dané profese,
 - Podíl na moci,
 - Dosažené vzdělání,
 - Velikost příjmů,
 - Životní způsob.
 - Snížení životní úrovně- Status nezaměstnaného je veřejností vnímán jako podřadný, protože není schopen nadále udržovat svou dosavadní společenskou pozici. Nízká životní úroveň není s nezaměstnaností svázána tak těsně, jak by se na první pohled mohlo zdát, zejména u lidí, kteří žijí v rodině. Ekonomická situace rodiny souvisí kromě aktuálního stavu nezaměstnanosti některého jejího člena také s řadou dalších charakteristik rodiny- s nashromážděným majetkem, vytvořenými a zažitými stereotypy dělby práce v rodině, se vzájemnou spoluprací a pomocí v rámci širší rodiny, s distribucí příjmů uvnitř rodiny. Dalším pojmem je relativní chudoba, kdy pocit chudoby lze nalézt v každé sociální vrstvě i v každé společnosti, protože vzniká

srovnáváním. Za chudého se může považovat každý, kdo ví o někom bohatším, než je sám.

- Sociální role nezaměstnaného- S novou rolí nezaměstnaného nejsou na dotyčného kladeny i další požadavky institucionálního i osobního charakteru. Pokud by je neplnil, čekají ho sankce, ať už v podobě ztráty podpory v nezaměstnanosti nebo odsuzujícího postoje okolí. Nezaměstnaný, který si nehledá práci a nemá pro to omluvu, bývá obviňován z pasivity, rezignace, lenosti.

- Sociální izolace- Zaměstnání je pro člověka vždy zdrojem sociálních kontaktů, o něž spolu se ztrátou místa přichází. Vztahy s bývalými spolupracovníky bývají udržovány jen zřídka, jednak proto, že oběma stranám nezůstává mnoho společného, jednak proto, že pro nezaměstnaného může být kontakt nepříjemný, ponižující, připomíná mu, že na společenském žebříčku klesl. Nezaměstnaní se však často vyhýbají i spojení s ostatními nezaměstnanými, protože je to pro ně skličující.

- Nezaměstnanost a sociální selhání- Zejména u dospívajících a mladých nezaměstnaných hrozí nebezpečí, že nezvládnou situaci přemíry volného času nebo krizi z nemožnosti smysluplné seberealizace a absence pozitivního sebehodnocení a že období, kdy nemají práci, u nich zafixuje způsob života podporující rizikové formy dalšího osobnostního vývoje. Mezi další druhy sociálního selhání spojené s nezaměstnaností musíme počítat:

- Sebevraždnost,
- Alkoholismus,
- Závislost na drogách, případně patologické hráčství, které mohou být projevem snahy uniknout realitě nebo řešením nudy.

- Rodina nezaměstnaného- Fakt nezaměstnanosti se nedotýká pouze toho, kdo ztratil své zaměstnání, ale i jeho nejbližšího sociálního okolí, zejména rodiny. Pro rodinu nezaměstnaného znamená nová situace stres a zátěž, s níž se musí potýkat. Ta může vést až k vážné

rodinné krizi, případně k rozpadu rodiny. Nemluvíme zde pouze o finančních potížích a nutnosti, aby všichni členové rodiny redukovali své materiální potřeby, ale i o změnách v osobních vztazích mezi členy rodiny, které souvisejí s novými rolemi. V tradičně orientovaných rodinách, pro něž je významná představa, že muž je živitelem rodiny, mlže např. otec se ztrátou zaměstnání přijít i o svou dominantní úlohu v rodině, kterou přebere jiný člen. K tomu dochází v současnosti v ČR také u mnoha romských skupin. Nezaměstnanost narušuje zaběhané stereotypy rodinného života. Rušivý vliv na rodinu může mít např. stálá přítomnost nezaměstnaného člena rodiny doma. Nezaměstnanost mužů vyvolává v rodinách tlak na to, aby se muži více podíleli na domácích pracích, k čemuž nejsou všichni nezaměstnaní muži ochotní. Přes veškeré tyto problémy však může být rodina pro svého nezaměstnaného člena velkou oporou, zdrojem jistoty a zázemí. Nezaměstnanost se často soustřeďuje do sociálních skupin, kterou jsou společensky hendikepovány ještě jinak. V takových skupinách s délkou nezaměstnanosti klesá i možnost nezaměstnaných spoléhat se na rodinné zdroje, protože podpůrná sociální síť členů rodiny bývá rozprostřena v prostředí, kde je nedostatek příležitostí k práci a kde se život bez práce stává čímsi normálním. Tato skutečnost lidem na jedné straně pomáhá nezaměstnanost snášet, na druhé straně dochází ke společným deprivacím, které se stále stupňují. V popsaném prostředí se vyskytuje vícegenerační nezaměstnanost. Jako se v rodinách dědí řemeslo, tak se v některých rodinách dědí nezaměstnanost. U vícegenerační nezaměstnanosti jsou „živitelé“ rodin nezaměstnaní a žijí ze sociálních dávek a podpor. Vedou lhostejný život bez ambicí, své problémy často řeší alkoholem. Nezaměstnanost se také promítá do reprodukčního chování. V době zvýšené nezaměstnanosti se zvýšil průměrný věk, v němž lidé vstupovali do manželství, odkládaly se porody a porodnost klesla. Nicméně nezaměstnané dívky, které dosud nezískaly žádnou

osobní zkušenost s ekonomickou nezávislostí, touží po dítěti, protože dítěti jejich okolí přiznává důležitost.⁵⁴

3.6.4 FLEXIBILIZACE PRÁCE

Veškeré fungování sociálního státu bylo založeno na předpokladu téměř plné zaměstnanosti. Tento předpoklad platil přibližně do počátku sedmdesátých let 20. století. Poté začala prakticky ve všech vyspělých zemích různým tempem narůstat nezaměstnanost a vztah mezi hospodářským růstem a mírou nezaměstnanosti se stává stále volnější. Díky technologickým a organizačním inovacím dokáže ekonomiky vyrábět stále více se stále menšími počty zaměstnaných lidí.

V této souvislosti dochází k rozvoji nového fenoménu- flexibilní práce. Flexibilizace práce znamená v zásadě dvojí:

- Místo plnohodnotných standardních pracovních smluv jsou upřednostňovány dílčí a krátkodobé kontrakty na omezenou dobu;
- Sílí tendence předcházet od klasického zaměstnaneckého poměru k mnohem volnějším vztahům mezi firmou a formálně samostatnými dodavateli a subdodavateli jednotlivých úkonů, produktů a služeb.

Flexibilizace práce snižuje v zemi opticky míru nezaměstnanosti, činí tak ovšem za cenu, že stoupá podíl nízko placené práce a narůstá riziko, že výdělek ekonomicky činného člověka se bude pohybovat na hranici bídy či jen těsně nad ní. Vzniká tak relativně nový jev označovaný jako „pracující chudoba“.

Flexibilní práce znamená pro pracovníka buďto nižší kupní sílu, anebo nutnost být současně zapojen do dvou i více pracovních kontraktů. Může znamenat též obojí zároveň. Není náhodné, že se v této souvislosti začalo šířit nové slovo- flexploatace- jako označení pro zcela záměrné dávkování nejistoty, které umožňuje zbavovat zaměstnance sociálních vymožeností, paralyzovat odbory a tlačit na snižování mezd.

Model flexibilní práce v zásadě napodobuje nekvalifikovanou práci sezónní, šíří se však z oblasti služeb do nejrůznějších odvětví pracovní aktivity a zasahuje stále více také obory středně a více kvalifikované. Ještě v šedesátých letech byla flexibilní práce spojována téměř výhradně s vdanými ženami, kterým umožňovala sladit pracovní povinnosti s péčí o rodinu a přitom ještě o něco vylepšit příjem domácnosti. Stále více

⁵⁴ *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 229-309. ISBN 80-7367-002-x.

je však tento model pracovního kontaktu vnucován i mužům a těm, kdo o něj nemají zájem.

V rovině oficiálního zdůvodnění má flexibilizace práce přispět ke zvýšení konkurenceschopnosti země v soutěži ekonomik na globální úrovni. Tento cíl by předpokládal, že evropští pracující budou v konečné fázi soutěžit s těmi, kdo nemají nárok na minimální mzdu, kdo nesmějí zakládat odbory, připouštějí práci dětí, pracují dvanáct hodin denně a jejich mzda činí něco mezi jednou čtvrtinou až jednou patnáctinou průměrné mzdy v Evropě.

Z hlediska sociálního státu představuje flexibilizace práce dvojnásobné riziko. Lidé, kteří vykonávají neplnohodnotné formy práce, mají nízký příjem a jsou zpravidla žadateli o nejrůznější druhy sociálních dávek a sociálních služeb. Zároveň jim však jejich nízké příjmy neumožňují dostatečně se pojistit ani nemohou platit vyšší daně. Představují tedy zátěž veřejných výdajů, aniž by přispívali k naplnění státní pokladny. Flexibilizace práce tak podlamuje základní předpoklad fungování pojistných systémů, na nichž je založeno financování sociálního státu.⁵⁵

Velmi důležitá je v každém státu aktivní politika zaměstnanosti. Ta se dá definovat jako snaha státu o rychlý návrat nezaměstnaných na trh práce, případně o poskytnutí pracovního místa těm, kdo ještě nepracovali a mají se získáním práce obtíže. Je součástí státní politiky zaměstnanosti. Prostředky aktivní politiky zaměstnanosti jsou rekvalifikační programy a zřizování společensky účelných pracovních míst. Tato nově zřizovaná pracovní místa jsou u nás dotována úřady práce. Další formou aktivní politiky zaměstnanosti jsou praktikantská místa ve státní správě či odborné praxe absolventů škol- i tyto formy dotuje úřad práce. Pro uchazeče s nízkou kvalifikací stát může organizovat veřejně prospěšné práce, na ně u nás úřad práce může poskytnout dotaci až do plné výše mzdy vyplacené pracovníkovi.⁵⁶

V roce 1919 byla založena Mezinárodní organizace práce se sídlem v Ženevě, jejímž cílem je zlepšení podmínek práce v mezinárodním měřítku. Formuluje návrhy mezinárodních úmluv. Státy, které úmluvu ratifikují, pak podle nich přijímají národní

⁵⁵ KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 27-28. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 8086429415.

⁵⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 23. ISBN 978-80-7367-368-0.

legislativu. V současné době sdružuje 160 členských států. Na její činnosti se podílejí zástupci státních orgánů členských států (ministerstev práce), zástupci odborů a zástupci zaměstnavatelských organizací. Vrcholným orgánem je Mezinárodní federace práce, jež se každoročně koná v Ženevě. Mezinárodní organizace práce má stálý sekretariát- Mezinárodní úřad práce.⁵⁷

Míra nezaměstnanosti je podíl celkového počtu nezaměstnaných, kteří jsou evidováni úřadem práce, na celkovém počtu obyvatel, jež mohou být a jsou ekonomicky aktivní. Disponibilní míra nezaměstnanosti je počet nezaměstnaných, kteří mohou okamžitě nastoupit do zaměstnání- nejsou v pracovní neschopnosti, nezúčastňují se právě rekvalifikace apod. Disponibilní míra nezaměstnanosti je proto vždy nižší než míra nezaměstnanosti.⁵⁸

Podle právních norem ČR (z. 1/1991) je rekvalifikace změna kvalifikace, kterou je potřebné zajisti takovou teoretickou nebo praktickou přípravou, jež občanovi umožní pracovní uplatnění ve vhodném zaměstnání. Rekvalifikace se provádí buď na základě písemné dohody uzavřené mezi uchazečem o zaměstnání a úřadem práce, nebo na základě písemné dohody uzavřené mezi zaměstnavatelem zaměstnancem. V druhém případě se uskutečňuje v pracovní době a zaměstnanci za ni přísluší náhrada mzdy ve výši průměrného výdělku.⁵⁹

⁵⁷ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 102. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁵⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 104. ISBN 978-80-7367-368-0.

⁵⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 173. ISBN 978-80-7367-368-0.

3.7 BEZDOMOVECTVÍ

Bezdomovci jsou lidé žijící bez stálého bydlení a obvykle i bez stálého zaměstnání, odříznutí od zdrojů, které jsou běžně dostupné jiným občanům (včetně systému sociální podpory). Nejširším v Evropě užívaná definice zahrnuje mezi bezdomovce kromě osob bez střechy nad hlavou i osoby žijící v nedůstojných podmínkách, v ústavech a sociálních zařízeních, osoby, které nemají vlastní bydlení, a osoby, jimž hrozí ztráta bydlení (protože např. neplatí nájem). V zemích Evropské unie i u nás je bezdomovectví buď následkem rozpadu rodiny (který je zase následkem nezaměstnanosti, alkoholismu, duševní poruchy, somatické nemoci, ale také „pouhého“ konfliktu potřeb manželů), nebo nezvládnutím přechodu z institucionálního prostředí (dětské domovy, výchovné ústavy, věznice) do prostředí neústavního. Bezdomovci se soustřeďují ve větších městech, kde mají lepší podmínky k přežití (ubytovny, charitativní organizace poskytující stravu, nádraží, teplovodní šachty, ventilace metra apod. jako možná přístřeší v zimě). Vytvářejí si vlastní pouliční kulturu. Proti jiným občanům jsou bezdomovci několikanásobně znevýhodněni; obtížně hledají zaměstnání a zaměstnavatelé mohou zneužívat jejich situace (neuzavírají s nimi pracovní smlouvy, dávají jim minimální plat), obtížně komunikují s jakýmkoli orgány státu (mnozí nemají osobní doklady, které jim buď byly odcizeny, nebo jich ani nenabyli), běžná zdravotní péče je pro ně obtížně dostupná, protože nemají zdravotní pojištění (ale jejich životní způsob je činí velmi zranitelnými v době nemoci a nepříznivého počasí), jsou obětmi šikanování ze strany policie. Protože se k nim společnost u nás chová nevděčně až nepřátelsky, mají i oni nevděčný až nepřátelský postoj k ní a také k sobě navzájem. Jistá podskupina bezdomovců ještě usiluje o společenskou integraci, větší část tvoří podskupinu tzv. dobrovolných bezdomovců, kteří na jinou formu života již rezignovali-jejich ambice jsou nesouměřitelné s cíli lidí žijících ve většinovém proudu společnosti, tito bezdomovci si především chtějí opatřit jídlo, teplo, případně přístřeší. Česká legislativa označuje jako bezdomovectví stav lidí bez státní příslušnosti. Osoby bez přístřeší de iure v ČR neexistují, protože každý občan musí mít v dokladech zapsáno trvalé bydliště. Přesto se v ČR běžně používá termín bezdomovectví ve shora uvedeném významu. V současné době se v ČR připravuje založení asociace, která by hájila jejich zájmy. Takové asociace v západní Evropě běžně existují. Jednou z efektivních forem

pomoci bezdomovcům je podpora vydávání vlastních časopisů, z jejichž prodeje mají bezdomovci zisk; několik takových projektů nyní probíhá i v ČR.⁶⁰

3.7.1 LIDÉ OHROŽENÍ BEZDOMOVECTVÍM

Bezdomovectvím jsou nejvíce ohroženi lidé dlouhodobě nezaměstnaní, hendikepovaní, senioři, lidé adaptovaní na život v institucích, příslušníci etnických minorit a migranti. Ztrátou domova jsou více ohroženi muži než ženy, spíše lidé staršího nebo středního věku než lidé mladší. Typickým příkladem českého bezdomovce je čtyřicetiletý minimálně dva roky nezaměstnaný Rom. Mezi bezdomovci najdeme lidi závislé na návykových látkách. Pro tuto skupinu je příznačná závislost na alkoholu, a to jak ta, jež byla primární příčinou sociálního vyloučení, tak ta, která vznikla až během života na ulici. Nicméně závislost není problémem většiny bezdomovců.

Bezdomovci bývají kategorizováni na:

- Zjevné- ti, o nichž víme, že jsou bez domova, a současně ani sami svou situaci definují jako ohrožující a jsou klienty sociálních služeb.
- Skryté- jsou to ti, jejichž situace je okolím označena jako bezdomovecká, ale z nejrůznějších důvodů ale nejsou klienty sociálních služeb.
- Potencionální- jsou osoby, které jsou aktuálně ohroženy ztrátou domova.

Faktory způsobující ztrátu domova

Dělí se na:

- Objektivní faktory- zahrnují celkové společenské klima:
 - Politiku zaměstnanosti,
 - Bytová politika,
 - Postavení etnických minorit,
 - Postoj většinové společnosti k marginálním skupinám,
 - Sociální politika daného státu,
 - Další dílčí faktory.

⁶⁰ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 32. ISBN 978-80-7367-368-0.

- Subjektivní faktory- spoluutvářejí celkovou sociální situaci jednotlivého člověka, která je podmíněna zejména úrovní jeho vlastní schopnosti sociální adaptace.

V naší společnosti lze za hlavní příčiny přispívající k nárůstu počtu osob bez domova považovat:

- Neadekvátní politiku zaměstnanosti,
- Nedostatek sociálních bytů,
- Nevyhovující podporu znevýhodněných osob.

3.7.2 HISTORIE BEZDOMOVECTVÍ

Totalitní režim na dlouhou dobu doslova ochromil volný pohyb osob- každý, byť zcela formálně, musel někam patřit a někde pracovat. Tento fakt hluboce uznamenal percepci sociální marginality v české společnosti, která se teprve po roce 1990 začala proměňovat; jevy dříve skryté se stávaly zjevnými, s otevřením hranic se objevili migranti legální i ilegální, s uvolněním represí se objevili první lidé veřejně marginální-tuláci, bezdomovci. Právě v této době, v reakci na okamžitou potřebu, vznikají první služby pro bezdomovce. Navzdory většinovému vnímání bezdomovectví jako specifika „nové doby“ mají minimálně některé jeho formy v naší společnosti kořeny sahající hluboko do minulosti. I v nedávné minulosti, tj. před rokem 1989, žila řada lidí „na montážích“, ve svobodárnách, v podnikových ubytovnách, v maringotkách přesunovaných podle toho, jak se měnilo místo práce. Někteří z lidí, kteří tímto způsobem bydleli, neměli zázemí domova. V kontrastu se sociálními problémy, na něž je naše společnost citlivější, bývá bezdomovectví vnímáno jako ryze okrajový jev. Ovšem bezdomovectví je každodenní realitou 21. století, a to nejen v rozvojových zemích.

3.7.3 INDIVIDUÁLNÍ DŮSLEDKY BEZDOMOVECTVÍ

Bezdomovectví, respektive sociální marginalita obecně, ovlivňuje člověka v mnoha ohledech. Ve smyslu psychologickém se setkáváme s jakýmsi „začarovaným kruhem marginality“- postavení na okraji společnosti prohlubuj edepresivní a sebevražedné tendence, může napomáhat vzniku a rozvoji psychického onemocnění, má obecně destruktivní vliv na sebehodnocení a emocionalitu. Na druhé straně jsou marginalizací ohroženi právě a především lidé zranitelní:

- Lidé s nižší sociální inteligencí,

- Hendikepovaní,
- Hraniční osobnosti,
- Psychicky nemocní.

Bezdomovectví je komplexním jevem se spleťmi příčinami a důsledky. Tomu by měla odpovídat i struktura organizované pomoci. V bezdomovecké problematice se nelze obejít bez multidisciplinární spolupráce, chceme-li aby naše snaha zlepšit postavení bezdomovců měla reálné a trvalé následky.

3.7.4 SLUŽBY

3.7.4.1 PREVENTIVNÍ AKTIVITY:

- Sociální poradenství- Cílem je dovést klienty k soběstačnosti. Mnoho lidí se ocitá v situaci ohrožení ztrátou domova, protože dostatečně neznají svá práva a povinnosti, je pro ně krajně obtížné jednat s úředníky, nerozumí požadavkům úřadů, nevědí, na co mají nárok a kde takový nárok mohou uplatnit. V kontaktu s úřady jsou nejistí, což úspěšnému vyřízení jejich záležitostí neprospívá. Sociální poradenství pomůže tam, kde úředníci nejsou schopni vystupovat dostatečně vlídně a srozumitelně, případně klienta zorientuje v dostupných sociálních službách a na žádanou službu jej napojí. V současné době jsou méně sociabilní lidé v komunikaci s úřady velmi znevýhodněni, stav systému mnohdy přímo ztěžuje jejich podporu a reintegraci. Orientace v konkrétních úředních postupech vedoucích k naplnění práv a povinností není snadná ani pro člověka dostatečně schopného. Jedním ze základních parametrů poradenství je jeho dostupnost. Poradenství zacílené na osoby bez domova je v ČR zpravidla poskytováno v občanských poradnách a v nízkoprahových kontaktních centrech organizací, jež bezdomovcům poskytují i další služby. Ve všech případech je bezplatné. Bezdomovci žijící ve velkých městech se v mnoha ohledech chovají jako uzavřená komunita- velmi dobře a rychle se mezi nimi šíří informace o poskytovaných službách. Na to ovšem nelze spoléhat. Poradenství závislé na „reklamě“ klientů by nemohlo dobře plnit svou preventivní funkci- mohlo by pomoci pouze lidem, kteří se už do komunity bezdomovců včlenili. Osvědčuje se úzká spolupráce s úřady, zejména s úřady práce a s referáty sociálních věcí, kam se lidé akutně ohrožení ztrátou domova jako první

zpravidla obracejí. Úředníci mohou distribuovat informační brožury, případně klienta přímo odkázat na poradenské centrum. ")

3.7.4.2 *SLUŽBY ZAMĚŘENÉ NA NAPLNĚNÍ ZÁKLADNÍCH POTŘEB*

Lidé, kteří již ztratili domov, potřebují základní zázemí, aby se mohli pokusit svou situaci řešit. Kvalitní zabezpečení základních životních potřeb je podmínkou úspěšné reintegrace. Lidé přicházející z ulice potřebují:

- místo k odpočinku,
- jídlo,
- teplo,
- základní lékařskou péči,
- očištění,
- ošacení.

Je žádoucí, aby všechny služby zacílené na základní potřeby byly poskytovány v jednom místě, nelépe v rámci nízkoprahových středisek nebo v jejich bezprostřední blízkosti. Většina organizací pracujících s bezdomovci se kloní k této praxi- v rámci svých zařízení provozuje:

- jídelnu,
- poskytuje příchozím základní hygienické potřeby a zapůjčuje koupelnu/ převlékárnu,
- umožňuje také klientům výběr čistých šatů z šatníku.

Jako velmi potřebný se ukazuje provoz ordinací praktických lékařů v rámci kontaktních center, neboť bezdomovci zpravidla nejsou žádoucími pacienty klasické zdravotní péče.

Za službu orientovanou na naplnění základních potřeb jsou považovány také veškeré formy azylové bydlení. Těmi jsou:

- Krátkodobé azylové ubytování- je otevřeno pro největší počet klientů slouží k překlenutí krizové situace. Jsou velmi často zde vícelůžková ubytování, není skoro žádné soukromí.
- Střednědobé azylové ubytování- počítají s pobytem klienta na dobu několika týdnů až měsíců. Zpravidla poskytují vyšší standard než krátkodobé. Předpokládá se aktivita klienta o jeho návrat

k soběstačnosti, pobyt v zařízení je podmíněn širší spoluprací klienta na řešení svých problémů.

- Dlouhodobé azylové ubytování- poskytuje přístřeší na několik měsíců až let. Nejvíce se podobá přirozenému způsobu bydlení, klient má největší svobodu a s ní spojenou odpovědnost.

- Cvičné a chráněné byty- jsou formou dlouhodobého azylového bydlení. Jsou nejbližší reálnému prostředí, a tím i nárokům reálného života. Jejich největší předností je začleněnost do přirozeného okolního prostředí. S pokroky v kontaktu s takzvanou normální společností vzrůstá jejich sebejistota, a tím i šance na úplnou integraci.

Služby zaměřené na naplnění základních potřeb jsou historicky nejstarší formou sociální práce. Tento typ služeb má jednu nespornou výhodu: výsledek je okamžitě viditelný (bezdomovec je umytý, sytý, převlečený). Tato „transparentnost výsledků“ se podílí na neblahém trendu: tomuto typu služeb je věnována větší pozornost a proudí do něj více prostředků než na služby reintegrační.

3.7.4.3 SLUŽBY ZAMĚŘENÉ NA REINTEGRACI A SOBĚSTAČNOST

Tento typ služeb nabízí výcvik v potřebných dovednostech a služby podporující zaměstnanost. Jak už bylo řečeno, reintegraci a soběstačnost podporují také služby azylového bydlení, neboť ten, kdo se stane klientem azylového bydlení, automaticky přejímá určitou míru spoluodpovědnosti a skrze plnění svých povinností se učí novým dovednostem klíčovým pro reintegraci.

Vzdělávací a rekvalifikační služby jsou u nás realizovány sporadicky a v některých organizacích jsou nesprávně ztotožňovány s ergoterapií, jindy bývají realizovány ve formě tzv. job klubů. V nich si jednotliví členové radí a informují se o svých strategiích při pokusech uplatnit se na trhu práce, případně o výsledku těchto pokusů.

3.7.4.4 CHRÁNĚNÁ A PODPOROVANÁ ZAMĚSTNÁNÍ

- Chráněná zaměstnání- realizují se v podobě chráněných dílen a tréninkových pracovišť. Klienti těchto zařízení nejsou zaměstnanci v běžném slova smyslu a není s nimi uzavírána běžná pracovní smlouva. Prostedí těchto pracovišť je ochraňující a co nejméně zátěžové, vychází maximálně vstříc

zvláštním potřebám klientů. Primární cíle dílen jsou terapeutické a rozvojové, nikoli výrobní. Tréninková pracoviště a chráněná pracovní místa jsou vhodné pro klienty, kteří pro svůj hendikep nemohou pracovat v běžném prostředí, jejich hendikep na trhu práce není věcí chybějících pracovních návyků a dovedností, přesto však pracovat chtějí a potřebují.

- Podporovaná zaměstnání- jsou mezistupněm mezi sociální službou a otevřeným pracovním trhem. Vztah ke klientovi-zaměstnanci se řídí pracovní smlouvou. Klient-zaměstnanec má více povinností i kompetencí a očekává se od něj větší míra samostatnosti, zároveň je brána v potaz reintegrační funkce, proto je postoj k němu shovívavější než v klasickém pracovním poměru. Cílem je připravit klienta-zaměstnance ke vstupu na trh práce a pomoci mu na něm uspět.

3.7.4.5 VEŘEJNĚ PROSPĚŠNÉ PRÁCE

Je to jeden z u nás realizovaných forem podporovaného zaměstnávání. Je výsledkem spolupráce organizací pracujících s lidmi sociálně vyloučenými a úřadu práce. Vybraní klienti organizací nebo lidé v evidenci úřadu práce se stávají zaměstnanci neziskových organizací (zpravidla těch, jejichž členy jsou nebo byli). Cílem programu je zejména poskytnout odrazový můstek nekvalifikovaným lidem s nedostatečnou praxí nebo zabezpečit lidi téměř důchodového věku, kteří mají-li nízkou kvalifikaci, se nemohou na otevřeném trhu práce uplatnit. Zaměstnávání klientů je pro organizace vysoce problematické. Zabránit manipulaci klientem je v takovém případě obtížné. Programy VPP by lépe plnily svou funkci, kdyb klient pracoval pro „konkurenční“ organizaci. Bohužel organizace pracující se stejnou cílovou skupinou se k sobě chovají konkurenčně nebo nepočítají se spoluprací s jinými organizacemi jako s jednou ze svých priorit.

3.7.4.6 SOCIÁLNÍ FIRMY

Kategorie, která je nejbližší otevřenému pracovnímu trhu. Poskytuje zaměstnání zejména lidem znevýhodněným, je však zároveň normálním podnikem vytvářejícím zisk v rámci neziskové organizace. Sociální forma je organizací třetího druhu- rozhodně není komerční firmou, není ale ani typickou neziskovou organizací. Snaží se být produktivní a konkurenceschopná, ale zaměstnává lidi se speciálními potřebami a

vychází jim v jejich potřebách vstříc. Konkurenceschopnost sociálních firem je podpořena tím, že komerční firmy nesplňující zákonnou povinnost zaměstnávat určitý počet osob se změněnou pracovní schopností mohou tuto povinnost kompenzovat odběrem produktů/služeb některých sociálních firem. Vztah zaměstnavatel-se zde řídí pracovní smlouvou a zákoníkem práce, zaměstnanec nese plnou odpovědnost, je honorován podle odpracovaných hodin, druhu a kvality práce, kterou vykonává. Pracovní poměr v sociální firmě není limitován časem, jak tomu bývá v chráněných dílnách nebo v programech podporovaného zaměstnávání. Sociální firma není terapeutické ani rehabilitační zařízení, ale zaměstnanec má možnost využívat podpůrných služeb v jiných zařízeních a zaměstnavatel mu v tom vychází vstříc. Sociální firmy jsou velmi dobrým řešením pro lidi trvale znevýhodněné na trhu práce. Tím, že zaměstnanci ponechávají maximum odpovědnosti a samostatnosti, tím, že produkují prodejné výrobky nebo služby, přispívají k dobrému sebehodnocení lidí, kteří v nich pracují, a samozřejmě také k jejich kladnému přijetí okolím.⁶¹

⁶¹ *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, s. 315-328. ISBN 80-7367-002-x

4 ORGANIZACE, KTERÉ VZDĚLÁVAJÍ VČETNĚ MEZINÁRODNÍCH PROJEKTŮ

4.1 PLATFORMA SOCIÁLNÍCH FIREM

Platforma sociálních firem je volné sdružení právnických a fyzických osob se sídlem v ČR, které uznává model sociální firmy, tj. definici, základní charakteristiky a Standardy sociální firmy .

Hlavním cílem platformy je :

Stát se reprezentativním partnerem pro zástupce státního a veřejného sektoru, bankovních institucí, akademické sféry a dalších institucí a široké veřejnosti, jejímž úkolem bude:

- prosazovat model sociální firmy v České republice, tj. definici, základní charakteristiky a standardy sociální firmy
- komunikovat a spolupracovat se státní a veřejnou sférou, podnikatelskou sférou, akademickou obcí a širokou veřejností
- propagovat model sociální firmy a šířit příklady dobré praxe
- rozvíjet síť sociálních firem v České republice
- pořádat vzdělávací akce: semináře, konference, pořádat exkurze

Sociální firma je konkurenceschopný podnikatelský subjekt působící na běžném trhu, jehož účelem je vytvářet pracovní příležitosti pro osoby znevýhodněné na trhu práce a k tomu jim poskytovat přiměřenou pracovní a psychosociální podporu. Tomu jsou uzpůsobeny vnitřní postupy a způsob řízení. Provoz sociální firmy je bezpečný. Zohledňuje specifické potřeby svých znevýhodněných zaměstnanců. Pro tento účel má zpracované provozní postupy, včetně řešení nouzových a havarijních situací. Tyto postupy jsou všem zaměstnancům srozumitelné a dostupné. Sociální firma zaměstnává, kromě osob bez jakéhokoliv znevýhodnění, i stanovené procento osob znevýhodněných. Za znevýhodněné jsou považováni jak zdravotně postižení (tělesně a mentálně postižení, osoby s kombinovaným postižením a duševně nemocní) tak i znevýhodnění sociálně (např. osoby po návratu z vězení, bezdomovci, bývalí uživatelé návykových látek). Zaměstnání v sociální firmě je vhodné zejména pro ty osoby, u kterých se předpokládá, že budou potřebovat dlouhodobou, popř. opakovanou pracovní a psychosociální podporu. Pracovní podmínky jsou rovnocenné pro všechny

zaměstnance. Sociální firma přiměřeně přizpůsobuje pracovní podmínky a prostředí potřebám svých zaměstnanců a zajišťuje jejich odborné vedení a pracovní rozvoj.

Sociální firma spolupracuje s organizacemi a institucemi, které se zabývají problematikou zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce, či jejich podporou.

Do Platformy sociálních firem se nové firmy stále přihlašují, vznikají i mezinárodní projekty, např. dvouletý projekt Hot Train (2012-2014) - vznikl jako mezinárodní iniciativa na podporu zaměstnanosti znevýhodněných osob v sociálních firmách a to zejména v oboru hotelnictví. Společně se sociální firmou Jünův statek jsou do něj zapojeny organizace z Norska, Irsko, Velké Británie, Polsko, Litvy a České republiky. Většina z nich již provozuje své vlastní sociální firmy nebo o jejich založení v současnosti usiluje. Vzájemná výměna zkušeností má za cíl rozvinout postupy vedoucí k udržitelnosti sociálních firem. Projekt je zaměřen také na posílení možností znevýhodněných zaměstnanců získat zaměstnání na volném pracovním trhu.⁶²

4.2 ÚŘAD PRÁCE

Při vzdělávání sociálně znevýhodněných občanů hraje podstatnou roli i Úřad práce, jehož nadřízeným správním úřadem je Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Úřad práce je státní orgán patřící v ČR do sféry služeb zaměstnanosti. Síť úřadu práce vznikla v roce 1990 na úrovni tehdejších okresů. Úřad práce sleduje ve svém regionu vývoj trhu práce a zpracovává koncepci vývoje zaměstnanosti ve svém územním obvodu. Registruje uchazeče o zaměstnání, rozhoduje o přiznání podpor v nezaměstnanosti, jejich zastavení a odejmutí, poskytuje podpory na zřizování pracovních míst, poskytuje přehled nabídky pracovních míst, pomáhá při volbě povolání a při výběru školy, organizuje rekvalifikační kurzy, analyzuje vývoj trhu práce. Zvláštní pozornost má být věnována mladistvým, absolventům škol a občanům se změněnou pracovní schopností, neboť tyto skupiny se uplatňují na trhu práce obtížněji než jiné. Úřad práce také podporuje formou státních dotací vznik nových pracovních příležitostí a poskytuje poradenství zaměstnavatelům i občanům v oblasti pracovního

⁶² Platforma sociálních služeb. *Sociální služby* [online]. 2012-2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://www.socialnifirmy.cz/>

práva. Úřad práce také posuzuje stupeň závislosti osoby při řízení o příspěvku na péči.
63

Úřad práce umožňuje rekvalifikaci fyzickým osobám získat kvalifikaci pro nové zaměstnání nebo udržení stávajícího zaměstnání.

Rekvalifikací se rozumí

získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Za rekvalifikaci se považuje i získání kvalifikace pro pracovní uplatnění fyzické osoby, která dosud žádnou kvalifikaci nezískala. Při určování obsahu a rozsahu rekvalifikace se vychází z dosavadní kvalifikace, zdravotního stavu, schopností a zkušeností fyzické osoby, která má být rekvalifikována formou získání nových teoretických a praktických dovedností v rámci dalšího profesního vzdělávání (§ 108 odst. 1 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů).

Podmínky pro zařazení fyzické osoby do rekvalifikačního kurzu

- být v evidenci Úřadu práce jako uchazeč nebo zájemce o zaměstnání
- mít odpovídající vstupní kvalifikační předpoklady pro daný rekvalifikační kurz a pro výkon profese, na kterou se rekvalifikuje (např. příslušný stupeň vzdělání, některé znalosti a dovednosti – záleží na typu rekvalifikace)
- být zdravotně způsobilý/lá pro absolvování rekvalifikačního kurzu a pro výkon nové profese
- rekvalifikace musí být potřebná – dosavadní kvalifikace uchazeče nebo zájemce o zaměstnání neumožňuje získání vhodného pracovního místa
- rekvalifikace musí být účelná - po ukončení rekvalifikace je reálná šance získat zaměstnání.

REALIZACE REKVALIFIKACE

Krajské pobočky Úřadu práce zabezpečují rekvalifikaci na základě písemně uzavřené dohody o provedení rekvalifikace s rekvalifikačním zařízením (soukromé

⁶³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, s. 238. ISBN 978-80-7367-368-0.

vzdělávací zařízení, podnikové zařízení, škola apod.). Rekvalifikace se provádí v rámci dalšího profesního vzdělávání, tj. mimo počáteční vzdělávání. Propojení rekvalifikací s Národní soustavou kvalifikací (zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání) umožňuje účastníkům rekvalifikačních kurzů získat nejen profesní kvalifikaci, ale i úplnou profesní kvalifikaci. Některé úplné profesní kvalifikace se skládají z několika profesních kvalifikací. Získá-li účastník rekvalifikace osvědčení o všech požadovaných profesních kvalifikacích, bude moci na příslušné škole nebo učilišti složit zkoušku předepsanou pro příslušný obor vzdělání (tzn. závěrečnou „učňovskou“ nebo maturitní zkoušku) a získat certifikát o dosažení odpovídajícího stupně vzdělání.

VÝBĚR A ZAŘAZOVÁNÍ UCHAZEČŮ/ ZÁJEMCŮ O ZAMĚSTNÁNÍ DO REKVALIFIKACE

Výběru zájemců o účast v rekvalifikaci předchází profesně-poradenský pohovor, který provádí útvar zaměstnanosti kontaktního pracoviště Úřadu práce. Tento útvar také podává návrh na zařazení do rekvalifikace referátu zprostředkování a poradenství Úřadu práce. Konečné stanovisko k návrhu na zařazení do rekvalifikace má tento referát. K podpisu dohod jsou uchazeči/zájemci o zaměstnání zařazení do rekvalifikačních kurzů zváni útvarem zaměstnanosti kontaktních pracovišť nebo referátem zprostředkování a poradenství Úřadu práce.^{64 65}

4.3 NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Nezisková organizace je organizace (právnícká osoba), jejímž účelem není vytvářet zisk, tedy která není obchodní společností ani jiným podnikatelským subjektem. Rozlišují se dvě hlavní skupiny neziskových organizací:

- Nestátní (nevládní) neziskové organizace (NNO). V politickém kontextu se používá zejména pro občanská sdružení aktivně zasahující do veřejných záležitostí, ale zahrnuje samozřejmě i občanská sdružení (spolky) sloužící k soukromé realizaci skupinových zájmů a krom občanských sdružení i další

⁶⁴ Integrovaný portál MPSV. *Úřad práce* [online]. 2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné

z: <http://portal.mpsv.cz/upcr>

⁶⁵ Integrovaný portál MPSV. *O Úřadu práce* [online]. 2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné

z: <http://portal.mpsv.cz/upcr/oup>

nepodnikatelské právní formy, například obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy, církve a jiné náboženské společnosti atd.

- příspěvkové organizace státu a jiných veřejnoprávních korporací (obcí, krajů atd.)

I neziskové organizace se podílejí na vzdělávání sociálně znevýhodněných občanů. Zde jsou jen některé z nich.⁶⁶

4.3.1 ČLOVĚK V TÍSNI

Člověk v tísní (anglicky People in Need) je česká humanitární, rozvojová, vzdělávací a lidskoprávní organizace. Pod současným názvem funguje od roku 1999. Organizace Člověk v tísní již působila ve více než 50 zemích světa. V roce 2012 byla aktivní ve 28 zemích. Od roku 1999 Člověk v tísní pomáhá lidem žijícím v sociálním vyloučení a chudobě. Nejdříve pomáhal v oblasti chudinských lokalit, kde začal s bezplatnou sociální terénní prací, tedy především s asistencí a poradenstvím v oblasti bydlení, zadluženosti a nezaměstnanosti. V následujících letech nabídku rozšířil o pracovní a právní poradenství, doučování, službu sociálního asistenta a policie a o nízkoprahová zařízení pro smysluplné trávení volného času dětí z chudých rodin. V létě 2006 vznikly v rámci společnosti Člověk v tísní Programy sociální integrace (PSI), které nabízejí komplexní a vzájemně provázaný balíček služeb určený sociálně vyloučeným jedincům či rodinám (*pomoc na úrovni individuální*). Obcím, v nichž se sociálně vyloučené lokality nachází, zároveň nabízejí poradenství a asistenci při plánování jejich dalšího rozvoje (*pomoc na úrovni lokální*). Stávající pracovní tým čítá kolem 300 dobrovolníků a 200 zaměstnanců – především terénních sociálních pracovníků, pracovních poradců, vzdělavatelů, právníků a koordinátorů. V Česku pomáhají obcím při zavádění odpovídajících sociálně integračních politik.⁶⁷

4.3.2 META

⁶⁶ Neziskové organizace. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Neziskov%C3%A1_organizace

⁶⁷ Člověk v tísní. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Clov%C4%9Bk_v_t%C3%ADsni

META byla zaregistrována Ministerstvem vnitra ČR v prosinci roku 2004 jako občanské sdružení. V roce 2004 se zakladatelky METY (Tereza Günterová, Linda Tutterová a Zuzana Vodňanská), na základě dlouholeté pracovní zkušenosti v již existujících neziskových organizacích pracujících s migranty, rozhodly zaměřit svou činnost na podporu mladých migrantů a nabídnout této skupině pomoc při rozhodování o jejich dalším životě v ČR nebo jinde, při volbě studia a povolání, při řešení problémů spjatých s jejich specifickým sociálním a právním postavením.

META začala prakticky fungovat až od září roku 2006, kdy byl z Evropského sociálního fondu podpořen „startovní“ projekt s názvem Poradenské a informační centrum pro mladé migranty (PIC). Tento dvouletý projekt byl sestaven tak, aby zabezpečil vznik a dvouletý provoz poradenského a informačního centra, jako základní jednotky

META.

Hlavní náplní činnosti centra bylo poskytování kvalifikovaného sociálního poradenství orientovaného na vzdělávací a následně pracovní možnosti v ČR s ohledem na specifika potřeb cílové skupiny. Cílem bylo podpořit mladé migranty v dalším vzdělávání a následně ve vhodné volbě povolání a umožnit jim sdílet a řešit další problémy spojené s jejich "migrantskou" zkušeností. Postupně se činnost organizace rozšiřovala a kromě poradenství cizincům se nyní věnuje i koncepční činnosti v oblasti vzdělávání cizinců, poradenství pedagogům a realizaci vzdělávacích aktivit.⁶⁸

4.3.3 DIAKONIE ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ

Diakonie Českobratrské církve evangelické je zároveň součástí Eurodiakonie - federace organizací, institucí a církví, která poskytuje sociální, zdravotní a vzdělávací služby vycházející z křesťanských hodnot. Eurodiaconia působí ve více než 20 evropských zemích. Mimo jiné provozuje Agenturu podporovaného zaměstnávání, která poskytuje podporu lidem se ztíženým přístupem na otevřený trh práce. Pomáhá s vyhledáváním vhodných pracovních míst a podporuje vstup a udržení na trhu práce lidem se zdravotním postižením. Lidé, kteří služeb agentury využívají, jsou podporováni v aktivitách při hledání vhodného pracovního místa. V některých případech je poskytována podpora těmto lidem i po určitou dobu přímo v pracovním

⁶⁸ Kdo jsme?. *Meta* [online]. 2014 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z: http://www.meta-os.cz/pic/5-meta-kdo-jsme.aspx?utm_medium=cpc&utm_source=adwords&utm_campaign=Neziskovky

procesu. Další službou pro klienty jsou sociálně terapeutické dílny. Sociálně terapeutické dílny jsou službou ambulantního typu, tzn. klienti do ní denně dochází. Sociálně terapeutické dílny jsou určeny lidem, kteří mají potíže s umístěním na otevřeném či chráněném trhu práce. Ty jsou způsobeny zpravidla sníženými pracovními schopnostmi vyplývajícími ze zdravotního postižení. Pracovníci sociálně terapeutických dílen pomáhají klientům při zlepšování a rozšiřování pracovních dovedností. Práce v dílnách slouží k upevnění dovedností pracovníků, zručnosti, schopnosti setrvat u práce. Sociálně terapeutické dílny lidé navštěvují dlouhodobě a pravidelně, zpravidla každodenně. Do dílen se dopravují sami nebo s doprovodem.⁶⁹

4.4 SVĚTOVÉ ORGANIZACE

Problematika sociálně znevýhodněných v Evropě

Neblahé statistiky nenechaly klidným Evropský hospodářský a sociální výbor (EESC), jehož posláním je poskytovat konzultace institucím EU. Výbor uspořádal speciální konferenci v roce 2010 ve Florencii, kam sezval odborníky na vzdělávání a na sociální vyloučení.

Zaznělo zde mnoho návrhů, jak by bylo možné zlepšovat ekonomickou situaci sociálně vyloučených osob. Hovořilo se například o možnosti učit muslimské imigranty evropské jazyky na půdě mešit, o podpoře vzdělání žen a mladých lidí nebo o celoživotním vzdělávání. Odborníci se také shodli, že je třeba rozvíjet podnikání, které napomáhá sociální integraci menšin a chudých občanů.

Vzdělání má podle expertů potenciál zmírnit sociální nerovnosti v Evropě a pomůže i ke splnění závazků vytyčených ve strategii Evropa 2020.

Florentská konference může být „prvním krokem k přijetí legislativy, která sází na vzdělání jako na klíčový nástroj,“ řekl předseda EESC Mario Sepi. Výstupem konference bude soupis navrhovaných opatření, který by měl Komisi pobídnout ke zveřejnění Zelené knihy o vzdělání a boji se sociálním vyloučením.

Zelené knihy jsou dokumenty, které mají podpořit debatu a nastartovat proces konzultací k určité tematice. Ty mohou vyústit v publikování Bílé knihy, která již předkládá praktické návrhy pro konkrétní legislativu. Komise nemá v oblasti sociální

⁶⁹ O Diakonii. *Diakonie českobratrské církve evangelické* [online]. 2014 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z: <http://www.diakonie.cz/o-diakonii/>

problematiky žádné výrazné kompetence, slouží spíše jako koordinační orgán mezi členskými státy a jejich institucemi.

Ohledně cílů zaměřených na boj s chudobou však mezi členskými státy nepanuje shoda. Mnohé země protestují proti užívaným definicím chudoby a jiné (mezi nimi i ČR) tvrdí, že ke zlepšení situace dojde plněním ostatních závazků týkajících se zaměstnanosti a konkurenceschopnosti. Němci se zase obávají narušení suverenity spolkových zemí v oblasti vzdělání.⁷⁰

5 PRAKTICKÁ ČÁST

V této části se bude diplomová práce zabývat dvěma projekty, které působily na vzdělávání znevýhodněných občanů. V obou případech to jsou projekty, které již jejich zadavatel již měl a tyto jsou jen pokračováním nebo prohloubením předchozích projektů.

V prvním případě je zadavatelem výrobní družstvo DRUTĚVA, ve které v současné době probíhá již jeden projekt z operačního programu OP Praha Adaptabilita a tento je jen jeho prohloubením a doplněním o oblasti, které se během realizace prvního projektu objevily, anebo bylo zjištěno, že je potřeba se některým oblastem více věnovat.

Druhý projekt si zadalo Ministerstvo vnitra, které již na Asistenty prevence kriminality mělo jeden projekt, ale tento byl zaměřen na jiné vyloučené lokality než první, takže na první navazuje.

⁷⁰ Vzděláním proti chudobě, říká EU. *EuroAktiv* [online]. 2010 [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/socialni-politika/clanek/vzdelanim-proti-chudobe-rika-eu-007509>

5.1 DRUTĚVA, VÝROBNÍ DRUŽSTVO

Výrobní družstvo DRUTĚVA zaměstnává 132 osob se zdravotním postižením podle § 67 zákona o zaměstnanosti. Jedná se o 80% z celkového počtu zaměstnanců. Osoby zdravotně postižené (OZP) pracují ve 3 chráněných dílnách. Z celkového počtu osob se zdravotním postižením je 102 s mentálním postižením, 2 zaměstnanci jsou nevidomí, dalších 17 zaměstnanců je tělesně postižených a 11 zaměstnanců má kombinované mentální a tělesné postižení.

U zaměstnanců (OZP) pracujících v chráněných dílnách žadatele se chce rozvinout a upevnit znalosti a vlastní kompetence c oblasti sociálně právní gramotnosti a finanční gramotnosti. Těchto zaměstnanců hrozí ztráta pracovní způsobilosti i orientace v současném ekonomickém prostředí a tím pádem klesá jejich šance na udržení pracovní pozice nebo nalezení nové.

U středního managementu se chce podpořit a rozvinout kompetence v oblasti asertivity, empatie, zdravotědy a speciální pedagogiky. Jedná se o zaměstnance s výučním listem, většinou z jiného oboru. Tito zaměstnanci jsou vystaveni riziku neúměrné psychické a leckdy i fyzické zátěže z důvodu nízkých kompetencí, neznalosti aktivizačních i zklidňujících technik při práci s mentálně postiženými.

Management, neboli vedení družstva, je třeba za pomoci vzdělávacích aktivit připravit na změnu v legislativě, na změny v personalistice, naučit orientovat se v tržním prostředí a stát se konkurenceschopným.

Hlavním cílem projektu je vytvoření profesních vzdělávacích bloků charakteristických svým zaměřením na konkrétní cílovou skupinu:

- a) Osoby se zdravotním postižením,
- b) Mistři a asistenti (věková hranice 50+),
- c) Management (věková hranice 50+).

Díličními cíli jsou:

- 1) Vytvoření vzdělávacího bloku pro OZP:
 - Právně-sociální gramotnost,
 - Finanční gramotnost,
 - Vhodné společenské chování,
 - Chování ve skupině, v komunitě,

- Motorika a relaxační techniky, umět si pomoc sám sobě,
 - Základy ovládání PC.
- 2) Vytvoření vzdělávacího bloku pro mistry a asistenty:
- Sociální, psychologické a psychiatrické kurzy,
 - Kurzy asertivity a emočního jednání.
- 3) Vytvoření vzdělávacího bloku pro management:
- Zvýšení kvalifikace v oblasti personalistiky a vedení účetnictví,
 - Zvýšení kvalifikace v oblasti legislativy spojené se zaměstnáváním OZP,
 - Rozšíření kvalifikace v oblasti komunikace,
 - Rozšíření kvalifikace v oblasti obchodních dovedností.

Cílem a smyslem projektu bylo vytvořit v rámci prostředí ve výrobním družstvu DRUTĚVA takové podmínky, aby získané kompetence napomohly k udržení míst a umožnily jejich rozšíření.

Schopnost učení u mentálně postižených je omezena, nejen ve ztížené schopnosti porozumění, ale i vlivem nedostatků v koncentraci pozornosti. Učení je převážně mechanické. Efektivitu učení mnohdy snižuje neochota těchto lidí se učit z důvodu rezignace na svůj další rozvoj. V oblasti emočního prožívání mají lidé s mentálním postižením větší sklony k afektivním reakcím, mrzuté náladě a celkově se vyznačují zvýšenou dráždivostí. V uspokojování psychických potřeb jsou závislejší na okolí, mají však tendence k neodkladnému a okamžitému uspokojení nastalé potřeby. Velice výrazná je u mentálně postižených potřeba citové jistoty a bezpečí, odráží se v potřebě trvalého citového vztahu s blízkým člověkem, stabilního prostředí, v němž mentálně postižený žije. Emoční opora je zdrojem rovnováhy, která je narušována obtížnějším porozuměním okolnímu světu. V oblasti učení mají mentálně postižení sklony k pohodlnosti, primárně jsou motivováni emočně či materiálně. Např. jsou ochotni se učit novým věcem z podpory člověka, k němuž mají pozitivní vztah nebo s příslibem odměny.

Tendence porozumění nejbližšímu okolí však existuje, informace je třeba předávat v rozumné míře, v systému učení musí být jednoduchý řád a musí docházet

k častému opakování. Zařazení mentálně postiženého člověka do pracovní činnosti předchází dlouhodobější příprava zaměřená především na následující oblasti:

- Mapování a stanovení cílů člověka s mentálním postižením,
- Podpora volby a podporování klienta v jeho vlastním životě,
- Zvýšení respektu,
- Posílení postavení jednotlivce v komunitě,
- Hospodaření s penězi,
- Orientace v čase a prostoru, v dopravních prostředcích a MHD,
- Učení sebeobsluhy,
- Komunikační dovednosti,
- Schopnost využití běžných i speciálních služeb,
- Příprava na možnou krizovou situaci.

Pravidelným opakováním a jednoduchým způsobem za pomoci modelových situací se i lidé s mentálním postižením dokáží orientovat v dnešním světě. V jejich případech se jedná o další vzdělávání rozšiřující jejich šance udržet si pracovní místo nebo nalézt nové. Ztráta motivace pro vlastní rozvoj, pro chuť do každodenního života je u těchto osob vysoká. Na výše uvedené navazuje blok profesního vzdělávání mistrů a asistentek. Bez jejich sociálních, psychologických a psychiatrických znalostí, empatického chování lze jen obtížně předpokládat, že se podaří vytvořit vyhovující pracovní prostředí. Zároveň jsou tito zaměstnanci ohorženi psychickým i fyzickým vypětím a s tím souvisejícím syndromem vyhoření díky každodenní svým charakterem monotónní práce na dílnách s mentálně postiženými.

Součástí všech kurzů je mentální a tělesná příprava. Jedná se o řadu relaxačních, protahovacích, pohybových a mentálních cvičení. Jedná se o prvky nezbytné pro samostatnou práci s touto cílovou skupinou. Tato příprava vede k udržení pozornosti, učí OZP jak se znovu namotivovat k určité činnosti.

Vzhledem ke zdravotním postižením jednotlivých osob znamenají tyto kurzy šanci uspět jak v pracovním, tak v osobním životě, najít své uplatnění. Jedná se o pracovní dovednosti, které vzhledem k různým druhům postižení je celá cílová skupina schopna absolvovat.

Přínos projektu byl ve dvou rovinách:

- Pro cílovou skupinu

- Zvýšení kvalifikace,
- Získání schopnosti umět si sám pomoci v obtížnější situaci,
- Posílení vlastní osobnosti,
- Posílení sebevědomí,
- Získání schopnosti umět si sám pomoci v obtížnější situaci,
- Lepší orientace a možnost uplatnění na otevřeném trhu práce,
- Získání pracovních návyků,
- Orientace v pracovním prostředí,
- Možnost udržení si stávajícího pracovního místa.
- Pro zadavatele projektu:
 - Nové možnosti k využití nově získaných pracovních dovedností,
 - Možnost využití těchto dovedností v budoucnu,
 - Rozšíření nabídky pracovních míst pro osoby se zdravotním postižením,
 - Získání dalších dovedností a rozšíření dosavadních kompetencí při zaměstnávání osob se zdravotním postižením,
 - Využití získaných znalostí a dovedností v komunikaci s osobami s mentálním nebo kombinovaným postižením.

Klíčové aktivity:

- 1) Iniciační a administrativně organizační aktivita
 - Sestavení kompletního realizačního týmu
 - Výběr vhodných dodavatelů pro plánované vzdělávací aktivity
 - Sestavení konkrétních pracovních skupin
 - Postupné nastavování obsahu a termínu motivačních a podpůrných vzdělávacích aktivit
- 2) Motivační a vzdělávací aktivity pro OZP
 - Výběr vhodného externího dodavatele

- Specifikace velikosti pracovních skupin
 - Stanovení rozsahu a četností kurzů
 - Zaměření kurzů:
 - Motivace, zvyšování sebevědomí a soběstačnosti
 - Pracovní návyky, povinnosti a kompetence
 - Sociálněprávní a pracovně právní minimum
 - Finanční gramotnost
 - Základy ovládnání PC
- 3) Vzdělávání mistrů a asistentů
- Zaměření kurzů:
 - Blok 1
 - Základní metody psychologie
 - Příčiny vzniku psychických poruch a reakce na ně
 - Metody sociální práce
 - Orientace v základních pojmech z oblasti práce s klientem
 - Blok 2
 - Etická výchova
 - Zvýšení komunikačních dovedností
 - Etická dilemata
 - Blok 3
 - Jednání se specifickými skupinami
 - Asertivní techniky
 - Přizpůsobení komunikačních prostředků dané situaci
 - Schopnost vést poradenský rozhovor
 - Blok 4
 - Krize a její průběh
 - Krizová intervence tváří v tvář
 - Psychodynamické vlivy krizových stavů

- Způsoby diagnostiky a přístupy orientované na konkrétní problém
- Blok 5
 - Nácvik modelových situací
 - Prevence syndromu vyhoření
 - Schopnost vyrovnat se s nejrůznějšími situacemi
 - Adekvátní reakce na danou situaci
 - Řešení vyhrocených situací
- 4) Vzdělávání managementu
 - Kurzy:
 - Blok 1
 - Výběr zaměstnanců
 - Pracovně právní agenda
 - Motivace a hodnocení zaměstnanců
 - Blok 2
 - Komunikace s podřízenými
 - Stressmanagement
 - Prodejní dovednosti⁷¹

⁷¹ *Benefit 7* [online]. 2014 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z: https://www.eu-zadost.cz/report.aspx?id=41578861&file=BN7SAB_PA_IP- dostupné pouze pro registrované uživatele

5.2 ASISTENT PREVENCE KRIMINALITY

Specifickými cíly jsou:

- Vytvoření 50 nových pracovních míst pro cílovou skupinu
- Rozšíření stávajících míst o doplňkové služby:
 - Vzdělávání,
 - Individuální poradenství při hledání pracovního uplatnění,
 - Individuální plánování,
 - Týdenní hodnocení práce aj.
- Vytvoření metodiky, která bude prostřednictvím kompetencí zadavatele šířena mezi samosprávy, které projeví zájem na zlepšení situace v oblasti motivace, zaměstnanosti a zvýšení bezpečí obyvatel sociálně vyloučených lokalit.
 - Nalézt zaměstnání pro minimálně 20% účastníků.

Projekt je zaměřen na zavedení a rozšíření nástroje zaměstnanosti pro cílovou skupinu etnické menšiny a osoby z jiného sociokulturního prostředí. Tento nástroj byl vyzkoušen v 10 obcích ČR ještě před zahájením projektu a byl úspěšný, takže se přikročilo k realizaci v dalších obcích a k rozšíření počtu osob a služeb, které byly v průběhu projektu poskytnuty. Projekt byl realizován ve vyloučených lokalitách, kde jsou z velké části Romové.

Obyvatelé těchto lokalit jsou z 90-100% nezaměstnaní a dost často jsou dlouhodobě nezaměstnaní.

Cílová skupina jsou etnické menšiny a osoby z jiného sociokulturního prostředí.

Klíčové aktivity:

- 1) Přípravná fáze
- 2) Výběr kandidátů na pozici asistent prevence kriminality (APK)
 - Vyhlášení výběrového řízení na pozici asistentů prevence kriminality
 - Obec zajistila medializaci výběrového řízení
 - Na základě ústního pohovoru a po dodání písemných podkladů bylo vybráno celkem 80 kandidátů na pozici APK
- 3) Vstupní vzdělávání APK

- Forma a metody vzdělávání vycházely z předpokladů, že cílová skupina:
 - Jsou jedinci, kteří dosáhli nižšího stupně vzdělání,
 - Nebyla u ní dlouho rozvíjena či udržována schopnost učit se,
 - Může mít problém s udržením pozornosti,
 - Je pro ni obtížně zapamatovatelná obsáhlá teorie předávaná frontální výukou.
 - Obsah výuky:
 - Trestný čin vs. přestupek
 - Pravomoci příslušníka Policie ČR, strážníka obecní policie a strážného soukromé bezpečnostní služby
 - Krajní nouze a nutná obrana
 - Omezení osobní svobody osoby přistižené při trestném činu
 - Zásady komunikace s podezřelým z trestného činu/přestupku
 - Řešení konfliktních situací při výkonu hlídkové služby, s důrazem na osvojení schopnosti zastavit vznikající konflikt
 - Role APK- poslání, úkoly, vedení záznamů o své práci, předávání informací MP nebo PČR
 - Specifika práce obecní policie a APK v sociálně vyloučené lokalitě
 - Základní znalost institucí poskytujících sociální služby
- 4) Výběr a zaškolení mentorů
- Mentorem byl strážník, který byl za rozvoj asistentů zodpovědný
 - Úvodní zaškolení:
 - Specifika cílové skupiny
 - Jak poskytnout zpětnou vazbu

- Jak podporovat APK
- Jak motivovat APK
- Spolupráce s realizačním týmem

5) Pracovní místa APK

- APK není strážníkem ani čekatelem, ale plní úkoly, které nejsou dle zákona svěřeny výhradně strážníku nebo čekateli. Těmi jsou zejména:

- Podílí se na prevenci kriminality v obci
- Přispívá k ochraně a bezpečnosti osob a majetku
- Provádí dohled nad dodržováním čistoty na veřejných prostranstvích v obci
 - Dohled nad bezpečností dětí v blízkosti základní školy v lokalitě
 - Dohled nad bezpečností silničního provozu v okolí školy
 - Kontroly okolo barů a heren, jejich návštěvy za účelem zjištění, zda se v nich nezdržují osoby pod stanovenou věkovou hranicí nebo mladiství a nezletilí pod vlivem alkoholu případně požívající alkohol.
 - Dohled nad veřejným pořádkem a řešení záležitostí souvisejících s narušováním občanského soužití
 - Pravidelný kontakt s problémovými jedinci, resp. celými rodinami, řešení vzniklých sporů, ale i poskytování rad při řešení problémů.
 - Spolupráce s příslušným odborem sociálních věcí, s terénním sociálním pracovníkem, s romským poradcem a asistentem, protidrogovým poradcem, manažerem prevence kriminality, občanskou poradnou apod.

6) Průběžné vzdělávání APK

- Obecné vzdělávání
 - Motivační část- mzda vs. Podpora v nezaměstnanosti a sociální dávky

- Sestavení životopisu
 - Možnosti rekvalifikace
 - Motivace k doplnění formálního stupně vzdělání
 - Kde a jak hledat práci
 - Pracovní pohovor
 - Témata personalistů
 - Na co se připravit
 - Jak se prezentovat
 - Finanční gramotnost s důrazem na problematiku zadlužování
 - Specifické vzdělávání
 - V případě potřeby znalost některých vyhlášek v obci
 - Základy první pomoci
 - Základy psychické a fyzické sebeobrany
 - Kriminalita dětí a mládeže, extremismus, drogová problematika, lichva, obchodování s lidmi, řešení problémových situací
 - Komunikační a mediační dovednosti, řešení sporů, komunikace s problémovým občanem, sebedůvěra ve své schopnosti, psychohygiena
 - Výměna dobré praxe
- 7) Průběžné vzdělávání a supervize mentorů
- Vzdělávání mentorů
 - Metody práce s cílovou skupinou
 - Vedení rozhovoru
 - Řešení konfliktů
 - Komunikační dovednosti
 - vyjednávání
 - Supervize
- 8) Spolupráce mentorů a APK
- Denní aktivity

- Podpora při výkonu funkce APK,
 - Zadávání a kontrola denních úkolů,
 - Kontrola docházky a celkové pracovní morálky,
 - Podpora při řešení nestandardních situací,
 - Evidence překážek k výkonu práce.
 - Týdenní aktivity
 - Zhodnocení pracovního týdne- co se povedlo a co nikoli
 - Čtvrtletní aktivity
 - Individuální plánování- hodnocení slabých a silných stránek APK
- 9) Individuální poradenství pro APK, příprava na ukončení projektu
 - 10) Tvorba metodiky APK, akreditace rekvalifikačního kurzu APK
 - 11) Vstupní analýza
 - 12) Závěrečná evaluace
 - 13) Řízení a administrace projektu
 - 14) Šíření výstupů a propagace projektu⁷²

⁷² *Benefit 7* [online]. 2014 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z: https://www.eu-zadost.cz/report.aspx?id=41578861&file=BN7SAB_PA_IP- dostupné pouze pro registrované uživatele

ZÁVĚR

Diplomová práce je rozdělena do několika samostatných částí: úvod, obsah, anotace v českém i anglickém jazyce, teoretická část, praktická část, závěr, bibliografie, a seznam tabulek, obrázků a grafů.

V teoretické části je diplomová práce rozdělena do 4 kapitol.

První kapitolou je Základní terminologie související s tématem. V této kapitole jsou vysvětleny základní pojmy, které mají souvislost s tématem sociálně znevýhodněných osob. Na úvod této kapitoly je vysvětleno, co je to diskriminace a pozitivní diskriminace, která je zde přiblížena díky romské menšině. Dále jsou zde zmíněny sociální práva a různé dokumenty (Evropská sociální charta, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Evropská úmluva o právním postavení migrujících pracovníků a Charta základních práv Evropské unie), které zajišťují občanům základní práva. Jako stěžejní pojmy jsou zde vysvětleny sociální selhání a sociální vyloučení.

Jako druhá kapitola, se jménem Historie vzdělávání a integrace sociálně znevýhodněných, jsou historické přístupy ke znevýhodněným občanům (represivní, charitativní, humanistický, rehabilitační, preventivně-integrační a inkluzivní) a Baťův model, který byl prvním „firemním“ vzděláváním na našem území.

Další kapitola se jmenuje Specifikace znevýhodněných skupin a je členěna na další 7 podkapitol, podle jednotlivých znevýhodněných skupin. Tato kapitola má tedy části: chudoba, etnické a národnostní menšiny, uprchlíci, zdravotně znevýhodnění, osoby se závislostmi, nezaměstnaní a bezdomovci.

Podkapitola chudoba, je zde zmíněna z hlediska faktu, že velmi často jakékoli jiné sociální znevýhodnění má souvislost i s chudobou, jelikož každá další skupina sebou nese problémy v oblasti zaměstnávání občanů z různých důvodů.

Etnické a národnostní menšiny jsou zde zmíněny a jsou zde nastíněny různé přístupy, které jsou při práci s těmito skupinami používány. Dále jsou v této zmíněny zvláštnosti romského etnika a obecné informace o něm.

V další podkapitole jsou zmíněni uprchlíci (migranti) a je zde nastíněna problematika získávání azylů na našem území a jak se postupuje, pokud není uznán. Toto vše je zde i podloženo legislativním rámcem.

Podkapitola o zdravotně znevýhodněných je zde zmíněna jen okrajově, jelikož na toto téma již byla práce napsána.

V podkapitole o závislých je zmíněno, co je to droga, jaké jsou druhy, co je to závislost, jak se pozná závislý člověk, jaké jsou fáze závislostí, cíle a principy práce se závislými a jak se závislosti odstraňují.

Nezaměstnanost je podkapitola zaměřená na, v poslední době, velmi početnou skupinu, která stále narůstá i z důvodů stále větší automatizace ve výrobě a faktu, že byla hospodářská krize, díky které bylo hodně pracovních míst zrušeno, některé firmy dokonce zkrachovaly. Nezaměstnaným se může stát každý a jsou tu zmíněny nejčastější rizikové skupiny, které jsou ohroženy více než ostatní.

V poslední podkapitole je zmíněno bezdomovectví, jeho důvody, historie, ohrožené skupiny a služby pro bezdomovce.

Další kapitolou, která se jmenuje Organizace, které vzdělávají včetně mezinárodních projektů, jsou organizace, které se zabývají vzděláváním sociálně znevýhodněných občanů a to i z mezinárodního hlediska.

Poslední kapitolou je praktická část, ve které jsou dva projekty, které probíhaly na území našeho státu. Oba tyto projekty jsou pokračováním nebo prohloubením již probíhajících nebo proběhlých projektů.

První projekt je zaměřen na vzdělávání zdravotně znevýhodněných zaměstnanců výrobního družstva DRUTĚVA, kde je tento projekt prohloubením již probíhajícího projektu. Tento projekt je zaměřen na: právně-sociální gramotnost, finanční gramotnost, vhodné společenské chování, chování ve skupině nebo komunitě, zvládnutí základů na PC pro osoby se zdravotním znevýhodněním, které jsou zaměstnanci zmíněného družstva. Další zaměření je na vedoucí a asistenty na jednotlivých dílnách, kteří často nemají střední vzdělání a pokud mají, tak v jiném oboru a potřebují základy psychologie, sociální práce a různých asertivních metod. U managementu je tento projekt zaměřen na vzdělávání pro výběr, péči a propouštění zaměstnanců, a na zvýšení prodejních dovedností.

Druhý projekt je pokračování projektu Ministerstva vnitra a je zaměřen na prevenci kriminality ve vyloučených lokalitách.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-717-8303-X.

KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 158 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2941-5.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007, 503 s. ISBN 978-807-3572-761.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 183 s. ISBN 978-807-3677-398.

MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ, Pavla KODYMOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-736-7002-X.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 309 s. ISBN 978-807-3673-314.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, 395 s. ISBN 978-807-3676-476.

Seznam použitých internetových zdrojů

Benefit 7 [online]. 2014 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z: https://www.eu-zadost.cz/report.aspx?id=41578861&file=BN7SAB_PA_IP- dostupné pouze pro registrované uživatele

Benefit 7 [online]. 2014 [cit. 2014-05-10]. Dostupné z: https://www.eu-zadost.cz/report.aspx?id=41578861&file=BN7SAB_PA_IP- dostupné pouze pro registrované uživatele

Člověk v tísní. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Clov%C4%9Bk_v_t%C3%ADsni

Integrovaný portál MPSV. *O Úřadu práce* [online]. 2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/upcr/oup>

Integrovaný portál MPSV. *Úřad práce* [online]. 2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/upcr>

Kdo jsme?. *Meta* [online]. 2014 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z: http://www.meta-os.cz/pic/5-meta-kdo-j sme.aspx?utm_medium=cpc&utm_source=adwords&utm_campaign=Neziskovky

Neziskové organizace. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Neziskov%C3%A1_organizace

O Diakonii. *Diakonie českobratrské církve evangelické* [online]. 2014 [cit. 2014-05-25]. Dostupné z: <http://www.diakonie.cz/o-diakonii/>

Platforma sociálních služeb. *Sociální služby* [online]. 2012-2014 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://www.socialnifirmy.cz/>

Vzděláním proti chudobě, říká EU. *EuroAktiv* [online]. 2010 [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/socialni-politika/clanek/vzdelanim-proti-chudob-rika-eu-007509>

Závislost (psychologie). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-05-29]. Dostupné z: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost_\(psychologie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost_(psychologie))

Závislost. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-06-30]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Z%C3%A1vislost>

Seznam ostatních zdrojů

KOVÁŘOVÁ, Lenka. *Vzdělávání handicapovaných*. Praha, 2012. Bakalářská. Univerzita Jana Amose Komenského.

HAJNÝ, Pavel. Baťovy školy práce. In: *Batastory.net* [online]. 2005-2011 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://batastory.net/cs/milniky/batovy-skoly-prace>

COUFALÍKOVÁ, Lenka. Systém výchovy a vzdělávání firmy Baťa ve Zlíně ve 20. a 30. letech 20. století. In: *Národohospodářská fakulta Vysoká škola ekonomická v Praze* [online]. 2011 [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: <http://nf.vse.cz/socd/2011/coufalikova-lenka.pdf>

MICHÁLKOVÁ, Radka. *Důraz na výběr zaměstnanců se sociálním znevýhodněním, jako základní tržní strategie firmy - Baťův model*. Brno, 2011. Dostupné z: https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/18215/mich%C3%A1lkov%C3%A1_2011_bp.pdf?sequence=1. Bakalářská. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Fakulta humanitních studií Institut mezioborových studií Brno.

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ a TABULEK

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přístupy k menšině	37
Tabulka 2: Odhad počtu zdravotně postižených v ČR	54

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lenka Kovářová

Obor: Andragogika

Forma studia: Prezenční

**Název práce: Vzdělávání sociálně znevýhodněných skupin osob s
ohledem na jejich pozdější integraci do majoritní společnosti**

Rok: 2014

Počet stran textu bez příloh: 98

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 8

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 12

Počet ostatních zdrojů: 4

Vedoucí práce: PhDr. Bohumír Fiala